

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ηροδότου Ιστορίες

Μετάφραση:
Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 3ος

**Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 /
Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:**

**«Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων
εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Δημήτριος Βλάχος

Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ

Πρόεδρος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων
βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού
εκπαιδευτικού υλικού με βάση το
ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»**

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης

Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου

Γεώργιος Κ. Παληός

Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου

Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγ. Ινστιτ.

**Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από
το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και
25% από εθνικούς πόρους.**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

**Ζωή Σπανάκου, Φιλολόγος,
Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης
«Ιωάννης Α. Πανούσης, Πάρεδρος
ε.θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.
Έλαβε μέρος Στη συγγραφή του
πρώτου μέρους (1/3)».**

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

**Αντώνιος Σακελαρίου, Επίκ.
Καθηγητής του Παν/μίου Πατρών
Αντώνιος Σπανουδάκης,
Σχολικός Σύμβουλος
Βενετία Μπαλτά, Φιλολόγος,
Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης**

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Ιωάννα Δρόσου, Ζωγράφος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

**Μαρία Βασιλάκη, Φιλολόγος,
Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης**

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Χριστίνα Αργυροπούλου,
Σύμβουλος του Π.Ι.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Αγάθη Γεωργιάδου, Φιλολόγος,
Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Γεώργιος – Θωμάς Λαζόγκας,
Ζωγράφος

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας
Αποφ. 16158/6-11-06 και
75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ζωή Σπανάκου

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ
Ελληνικά γράμματα

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ηροδότου Ιστορίες

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μετάφραση:
Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος

Τόμος 3ος

Η μούσα
Ερατώ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τέσσερα τελευταία βιβλία της *Ίστορίας* αποτελούν μια ευρύτερη ενότητα, στην οποία ο ιστορικός αφηγείται τη σύγκρουση Ελλήνων-Περσών, όπως είχε υποσχεθεί στο προοίμιο. Χρειάστηκε δηλαδή ένα είδος εισαγωγής, που κάλυψε τα 5 από τα 9 βιβλία. Το VI βιβλίο περιλαμβάνει το τέλος της ιωνικής επανάστασης και τις εκστρατείες των Περσών εναντίον των Ελλήνων, που οργάνωσε ο Δαρείος: η πρώτη με αρχηγό τον Μαρδόνιο (492 π.Χ.) δεν προχώρησε πέρα από τον Άθω, λόγω καταιγίδας στη θάλασσα

του, η οποία προκάλεσε απώλειες σε πλοία και άνδρες, και λόγω των θρακικών φύλων, που χτύπησαν το στρατό. Η δεύτερη με αρχηγούς τον Δάτη και τον Αρταφρένη - που είχαν ρητή εντολή από τον Μεγάλο Βασιλιά να οδηγήσουν σ'αυτόν αιχμάλωτους τους κατοίκους της Ερέτριας και της Αθήνας - τελείωσε με τη μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ.) και τη ματαίωση των σχεδίων του Δαρείου. Οι νέοι αρχηγοί έπλευσαν από την Κιλικία στη Σάμο και από εκεί στις Κυκλάδες, καταστρέφοντας όσα νησιά δεν είχαν δηλώσει υποταγή στον Δαρείο, με εξαίρεση τη Δήλο, από σεβασμό στους θεούς· τέλος πολιορκήσαν την Ερέτρια, την οποία κατέλαβαν με προδοσία, αιχμαλώτισαν όλους τους κατοίκους της και αποβιβάστηκαν στο Μαραθώνα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 10η «ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ VI 103, 105-107

Θεματικά κέντρα

- *Απόβαση των Περσών στο Μαραθώνα*
- *Οι ενέργειες των Αθηναίων*

Οι στρατηγοί των Αθηναίων

VI103. Οι Αθηναίοι, όταν τα πληροφορήθηκαν αυτά¹, πήραν τα όπλα τους και έστρεψαν στον Μαραθώνα. Κι αρχηγοί τους ήταν δέκα στρατηγοί, με δέκατο² τους τον Μιλτιάδη³.

Ο Φιλιππίδης και ο θεός Πάν

VI105. Η πρώτη ενέργεια των στρατηγών, πριν ακόμη κινήσουν από την πόλη, ήταν να στείλουν στη

Σπάρτη κήρυκα τον Φιλιππίδη⁴, που βέβαια ήταν Αθηναίος, κι επίσης ταχυδρόμος - αυτή ήταν η δουλειά του. Αυτόν λοιπόν, όπως διηγόταν ο ίδιος ο Φιλιππίδης και το ανάγγειλε στους Αθηναίους, τον συνάντησε ο Παν⁵ στην περιοχή του Παρθενίου⁶ όρους, που βρίσκεται πάνω από την Τεγέα⁷. Και, πως ο Παν φωνάζοντας τον Φιλιππίδη με τ' όνομά του τον πρόσταξε ν' αναγγείλει στους Αθηναίους, για ποιο λόγο δεν του προσφέρουν καμιά λατρεία, αυτόν που θέλει το καλό των

---

¹ **πληροφορήθηκαν αυτά:** την άλωση της Ερέτριας και τις κινήσεις των Περσών.

² **δέκατος:** ήταν ο ανώτερος από όλους, γι' αυτό και επέλεξαν για τη

θέση αυτή τον ικανότερο. Ανάμεσα στους δέκα ήταν ο Αριστείδης, ο Ξάνθιππος και πιθανόν ο Θεμιστοκλής.

³ **Μιλτιάδης**: (554- 489 π.Χ.) γόνος μεγάλης αθηναϊκής οικογένειας, που κληρονομικά διοικούσε τη Χερσόνησο (θρακική). Ακολούθησε, υποχρεωτικά, τον Δαρείο στην εκστρατεία εναντίον των Σκυθών, όπου επιχείρησε να πείσει τους Έλληνες να καταστρέψουν τη γέφυρα του Ίστρου (Δούναβη), για να παγιδεύσουν τον Πέρση βασιλιά.

⁴ **Φιλιππίδης**: αυτό μάλλον είναι το σωστό όνομα· συχνότερα όμως αναφέρεται το Φειδιππίδης.

⁵ **Παν**: θεός των βοσκών με πόδια και κέρατα τράγου, ουρά και σουβλερό πηγούνι. Πίστευαν ότι η φωνή του σκορπούσε τέτοιο φόβο

(πανικό), που μπορούσε να τρέψει ακόμη και στρατό σε φυγή.

⁶ **Παρθένιον όρος**: βρίσκεται μεταξύ Αργολίδας και Αρκαδίας.

⁷ **Τεγέα**: η σπουδαιότερη πόλη της Αρκαδίας στην αρχαιότητα, στο δρόμο προς τη Σπάρτη.

Αθηναίων και σε πολλές περιπτώσεις τους στάθηκε χρήσιμος, και θα τους σταθεί και στο μέλλον. Οι Αθηναίοι λοιπόν πίστεψαν πως αυτά είναι αληθινά, κι έτσι, όταν αποκαταστάθηκαν με τον καλύτερο τρόπο τα πράγματα της πόλης τους⁸, ίδρυσαν ναό του Πανός⁹ κάτω από την Ακρόπολη και, εξαιτίας του μηνύματος που τους έστειλε, κάθε χρόνο προσπέφτουν στη χάρη του με θυσίες και λαμπαδηφορία.

Αθηναίος
οπλίτης

Πέρσης μέλος του
σώματος των
αθανάτων

Ο Φιλιππίδης στη Σπάρτη

VI106. Λοιπόν, τότε αυτός ο Φιλιππίδης, που στάλθηκε με εντολή των στρατηγών και που, κατά τα λεγόμενα του, του εμφανίστηκε ο Παν, ξεκινώντας απ' την πόλη της Αθήνας, την επόμενη μέρα έφτασε στη Σπάρτη, παρουσιάστηκε στους άρχοντες κι έλεγε: «Λακεδαιμόνιοι, οι Αθηναίοι σάς ζητούν να τους βοηθήσετε και να μην αφήσετε να

πέσει σκλαβωμένη στα χέρια των βαρβάρων η αρχαιότερη ελληνική πόλη· γιατί να, τώρα η Ερέτρια έχει υποδουλωθεί κι η δύναμη της Ελλάδας¹⁰ μειώθηκε με το να χαθεί μια υπολογίσιμη πόλη». Αυτός λοιπόν τους μετέφερε όσα του είχαν παραγγείλει, κι εκείνοι δέχτηκαν βέβαια να βοηθήσουν τους Αθηναίους, τους ήταν όμως αδύνατο να το κάνουν αυτό αμέσως, επειδή δεν ήθελαν να καταργήσουν το έθιμο τους¹¹· δηλαδή ήταν η ένατη μέρα του μήνα και την ένατη μέρα, καθώς δεν έχουν ακόμη πανσέληνο, είπαν πως δε θα βγουν σε εκστρατεία.

Η απόβαση των Περσών. Ο οίωνός του Ιππία

VI107. Αυτοί λοιπόν περίμεναν την πανσέληνο, ενώ ο Ιππίας, ο γιος

του Πεισιστράτου, οδηγούσε τους βαρβάρους στον Μαραθώνα· [...] έφερε τα καράβια στον Μαραθώνα σε αραξοβόλια και οργάνωνε την παράταξη των βαρβάρων που είχαν αποβιβαστεί. Και την ώρα που ρύθμιζε αυτά, τον έπιασε φτάρνισμα και βήχας δυνατότερος απ' το συνηθισμένο· κι έτσι που ο άνθρωπος τα 'χε τα χρονάκια του¹², τα περισσότερα δόντια του κουνήθηκαν. Μάλιστα απ' το δυνατό βήξιμο ένα πετάχτηκε απ' το στόμα του κι έπεσε στην άμμο· κι εκείνος και τι δεν έκανε για να το βρει. Και μη βρίσκοντας το δόντι του, αναστέναξε κι είπε¹³ στη συνοδεία του: «Η γη αυτή δεν είναι δική μας κι ούτε θα μπορέσουμε να τη βάλουμε στο χέρι· κι αν είχα κάποιο μερίδιο σ' αυτή, το κατέχει τώρα το δόντι μου».

Οὔτοι (= Λακεδαιμόνιοι) μὲν νῦν
τὴν πανσέληνον ἔμενον, τοῖσι δὲ
βαρβάροισι κατηγέετο Ἴππίης ὁ
Πεισιστράτου ἕς τὸν Μαραθῶνα.

---

⁸ **ὅταν ... της πόλης τους:** το
γεγονός που διηγείται ο Ηρόδοτος
τοποθετείται στο μέλλον σε σχέση
με την κύρια αφήγηση· η τεχνική
αυτή ονομάζεται «προληπτική
αφήγηση» ή «πρόληψη».

⁹ **ναό του Πανός:** βρίσκεται στη ΒΔ
πλευρά της Ακρόπολης και σήμερα
λέγεται «Σπήλαιο του Πανός». Η
πίστη των Αθηναίων στην αφήγηση
του κήρυκα δείχνει ότι η μάχη του
Μαραθώνα γρήγορα έγινε θρύλος.

¹⁰ **της Ελλάδας:** ο λόγος του κήρυκα
διαπνέεται από πανελλήνιο
πνεύμα.

¹¹ **το έθιμό τους:** ο περιορισμός ίσχυε μόνο για το μήνα που γιόρταζαν τα Κάρνεια (15 Αύγ.- 15 Σεπτ.): ετήσια εορτή, εννέα ημερών, προς τιμή του Καρνείου Απόλλωνα. Ίσως όμως οι Σπαρτιάτες να αντιμετώπιζαν προβλήματα με τους γείτονές τους.

¹² **τα χρονάκια του:** θα βρισκόταν σε μεγάλη ηλικία, αφού το 546 π.Χ. συσκευτόταν με τον πατέρα του και τον αδελφό του, για την ανακατάληψη της εξουσίας.

¹³ **αναστέναξε κι είπε:** ο Ιππίας το θεώρησε κακό οίωνό· αντίθετα την προηγούμενη νύχτα είχε δει ένα όνειρο που το θεώρησε καλό οίωνό. Κατάλοιπα των «μαγικών» αντιλήψεων για το φτάρνισμα διατηρούνται και σήμερα. Γνωρίζετε εσείς τέτοιες αντιλήψεις;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να παρακολουθήσετε στο χάρτη την πορεία που ακολούθησαν οι Πέρσες στις δυο πρώτες εκστρατείες και να συζητήσετε τους πιθανούς κίνδυνους ή τα πλεονεκτήματα καθεμιάς πορείας και τους πιθανούς λόγους, για τους οποίους οι δυο στρατηγοί (Δάτης και Αρταφρένης) προτίμησαν τη θαλάσσια οδό.
2. Να σχολιάσετε τη στάση των Σπαρτιατών, λαμβάνοντας υπόψη σας και τις ιδιαιτερότητες της κοινωνίας τους, όπως τις γνωρίζετε από το μάθημα της Ιστορίας.
3. Ο Ηρόδοτος δεν διστάζει να συμπεριλάβει στην ιστορική αφήγηση ανέκδοτα*, όπως το φτάρνισμα του Ιππία. Τι εξυπηρετεί η τεχνική αυτή;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τις ακόλουθες προτάσεις με ρήματα ή ρηματικά σύνολα που θα αποδίδουν τις βασικές ενέργειες καθενός από τα υποκείμενά τους.

Οι Πέρσες:.....

.....

Οι Αθηναίοι:.....

.....

Οι Σπαρτιάτες:.....

.....

Ο Φιλιππίδης:.....

.....

Ο Ιππίας:.....

.....

(α)

(β)

(α)
Χάλκινος θώρακας του 6ου αι. π.Χ.
Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

(β)
Χάλκινος θώρακας με εγχάρακτη
διακόσμηση (επάνω: ταύροι, λιοντάρια,
πάνθηρες, σφίγγες, κάτω: θεοί).
Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

**Οι εκστρατείες των
Περσών στην Ελλάδα**

- Μαρδόνιος (πορεία στρατού και στόλου)**
- Δάτης και Αρταφρένης (πορεία στόλου)**
- Ξέρξης (πορεία στρατού και στόλου)**

**Χάρτης 2:
περσικοί πόλεμοι**

ΕΝΟΤΗΤΑ 11η «Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ VI 109-114, 117-120

Θεματικά κέντρα

- Η κρίσιμη ψήφος τον Καλλίμαχου
- Η μάχη
- Οι Λακεδαιμόνιοι στο πεδίο της μάχης
- Η παράταξη τον στρατού
- Οι ήρωες της μάχης
- Η επίθεση των Αθηναίων
- Οι νεκροί κάθε πλευράς

Ο Μιλτιάδης πείθει τον Καλλίμαχο

VI109. Ο Μιλτιάδης πήγε και βρήκε τον Καλλίμαχο από τις Αφίδνες¹⁴, που ήταν τότε πολέμαρχος¹⁵, και του μίλησε έτσι: «Καλλίμαχε, τώρα στα χέρια σου είναι ή να ρίξεις στη σκλαβιά την Αθήνα ή να την κάνεις ελεύθερη και να μείνει τ' όνομά σου,

όσο θα υπάρχουν άνθρωποι, πιο
δοξασμένο απ' του Αρμοδίου και
του Αριστογείτονος¹⁶. Γιατί, βλέ-
πεις, τώρα η Αθήνα διατρέχει τον
πιο μεγάλο κίνδυνο απ' τον καιρό
της ίδρυσής της, κι αν μπει κάτω
απ' το ζυγό των Μήδων, όλος ο
κόσμος ξέρει τι θα πάθει στα χέρια
του Ιππία· αν όμως η πόλη αυτή
σωθεί, μπορεί ν' αναδειχτεί η
πρώτη απ' τις ελληνικές πόλεις.
Λοιπόν, πώς μπορούν να γίνουν
αυτά, και κάτω από ποιες συνθήκες
η τελική απόφαση γι' αυτά είναι στα
χέρια σου, θα σου το πω τώρα.
Εμάς, των δέκα στρατηγών, οι γνώ-
μες είναι στα δυο· άλλοι υποστηρί-
ζουν να δώσουμε μάχη κι άλλοι να
μη δώσουμε. Λοιπόν, αν δε δώσου-
με μάχη, φοβάμαι μήπως ξεσπάσει
καμιά μεγάλη διχόνοια και κλονίσει
το φρόνημα των Αθηναίων, με

αποτέλεσμα να μηδίσουν¹⁷. αν όμως δώσουμε μάχη προτού κάτι σάπιο φωλιάσει στις ψυχές μερικών Αθηναίων, θα μπορέσουμε, φτάνει οι θεοί να κρατήσουν δίκαιη ζυγαριά, να βγούμε νικητές στη σύγκρουση. Λοιπόν όλ' αυτά τώρα εσένα περιμένουν και από σένα κρέμονται· δηλαδή, αν προσθέσεις την ψήφο σου στη δική μου γνώμη, θα 'χεις πατρίδα ελεύθερη κι η πόλη σου θα είναι η πρώτη ανάμεσα στις ελληνικές¹⁸. αν προτιμήσεις τη γνώμη αυτών που πασχίζουν ν' αναβάλουν τη σύγκρουση, θα πετύχεις τα αντίθετα από τα καλά που σου απαρίθμησα».

Μιλτιάδης
Ρωμαϊκό αντίγραφο
προτομής.
Ραβένα,
Εθνικό Μουσείο

«Ἐν σοί νῦν, Καλλίμαχε, ἐστὶ ἢ
καταδουλώσαι Ἀθήνας ἢ
ἐλευθέρας ποιήσαντα
μνημόσυνον λιπέσθαι ἕς τὸν
ἅπαντα ἀνθρώπων βίον οἶον
οὐδὲ Ἀρμόδιός τε καὶ
Ἀριστογείτων [λείπουσι]...
Ταῦτα ὧν πάντα ἕς σέ νῦν
τείνει καὶ ἐκ σέο ἄρτηται».

Η παράταξη των Αθηναίων

VI110-111. Μ' αυτά τα λόγια ο Μιλτιάδης προσεταιρίζεται τον Καλλίμαχο· και με την προσθήκη της γνώμης του πολεμάρχου πάρθηκε η τελική απόφαση, να δώσουν μάχη· [...] να πώς παρατάχτηκαν¹⁹ οι Αθηναίοι για να δώσουν μάχη· επικεφαλής στη δεξιά πτέρυγα ήταν ο πολέμαρχος· γιατί τότε αυτή ήταν η τάξη στην Αθήνα, να έχει τη δεξιά πτέρυγα ο πολέμαρχος· κι αρχίζοντας απ' αυτήν έρχονταν η μια αμέσως ύστερ' από την άλλη οι φυλές²⁰ των πολιτών, με τη σειρά της απαρίθμησης τους·

---

¹⁴ **Αφίδνες**: ένας από τους 12 αρχαιότερους δήμους της Αττικής.

¹⁵ **πολέμαρχος**: επί ολιγαρχίας ήταν αρχιστράτηγος στη μάχη, επί δημοκρατίας διοικούσε τη δεξιά πτέρυγα στη μάχη και διατηρούσε δικαίωμα ψήφου στο συμβούλιο των δέκα στρατηγών.

¹⁶ **του Αρμοδίου και του Αριστογείτονος**: έμειναν στην ιστορία ως τυραννοκτόνοι, γιατί σκότωσαν τον Πεισιστρατίδη Ίππαρχο (514 π.Χ.). Με την κατάρρευση της τυραννίδας (510 π.Χ.) τιμήθηκαν ως ελευθερωτές, οι ανδριάντες τους στήθηκαν στην αγορά και τους αποδίδονταν τιμές ηρώων.

¹⁷ **μήπως ...μηδίσουν**: οι οπαδοί των Πεισιστρατιδών είχαν συγκροτήσει φιλοπερσικό μέτωπο και περίμεναν την κατάλληλη στιγμή για να δράσουν.

¹⁸ **η πόλη σου θα είναι η πρώτη...:** η Αθήνα πράγματι αναδείχτηκε πρώτη πόλη μετά τους Περσικούς πολέμους.

¹⁹ **να πώς παρατάχτηκαν:** θεωρείται βέβαιο ότι το σχέδιο της παράταξης ανήκε στον Μιλτιάδη, αν και ο Ηρόδοτος δεν το αναφέρει. Ήταν η πρώτη φορά που γνωρίζουμε ότι χρησιμοποιήθηκε.

²⁰ **οι φυλές:** η σειρά είχε καθοριστεί από τον Κλεισθένη, αλλά δεν γνωρίζουμε αν ήταν σταθερή. Την ημέρα της μάχης πρυτανεύουσα φυλή ήταν η Αιαντίς, στην οποία ανήκε και ο πολέμαρχος.

την παράταξη έκλειναν οι Πλαταιείς, που κρατούσαν την αριστερή πτέρυγα. [...] Τότε λοιπόν η παράταξη τους στον Μαραθώνα πήρε ένα τέτοιο σχήμα: το στρατόπεδο

τους σχημάτιζε μέτωπο ίσο²¹ με το μέτωπο των Περσών, αλλά στο κέντρο είχε μικρό βάθος κι ήταν το πιο αδύνατο σημείο της παράταξης τους, ενώ οι δυο πτέρυγες με τις πυκνές γραμμές τους ήταν ενισχυμένες.

■ Έλληνες   ■ Πέρσες

Μαραθώνας: η παράταξη των αντιπάλων (αριστερά), Α και Β φάση της μάχης αντίστοιχα (δεξιά).

Η επίθεση των Αθηναίων. Η μάχη

VI112. Κι όταν πήραν τις θέσεις μάχης κι οι θυσίες έδωσαν αίσιους οιωνούς, τότε, μόλις τους δόθηκε το σύνθημα, οι Αθηναίοι χύθηκαν τρέχοντας²² εναντίον των βαρβάρων κι η απόσταση που χώριζε τους δυο στρατούς δεν ήταν μικρότερη από οχτώ σταδίου²³. Κι οι Πέρσες, βλέποντας τους να έρχονται πάνω τους τρέχοντας, ετοιμάζονταν να τους αντιμετωπίσουν, και καταλόγιζαν στους Αθηναίους μανία που τους οδηγούσε στον αφανισμό, βλέποντας τους να είναι λίγοι, κι αυτοί οι λίγοι να εξορμούν ακράτητοι, την ώρα που δεν τους στήριζαν ούτε ιππικό ούτε τοξότες· λοιπόν τέτοια υποτιμητική ιδέα σχημάτισαν γι' αυτούς οι βάρβαροι. Κι οι Αθηναίοι, καθώς

ήρθαν σε πυκνό σχηματισμό στα χέρια με τους βαρβάρους, πολεμούσαν με έξοχη παλικάριά. Κι αλήθεια, απ' όσο ξέρουμε εμείς, ήταν οι πρώτοι απ' όλους τους Έλληνες που επιτέθηκαν τρέχοντας εναντίον των εχθρών, και πρώτοι που δε δείλιασαν αντικρίζοντας τη μηδική στολή²⁴ και τους άντρες που τη φορούσαν ενώ πρωτύτερα οι Έλληνες και μόνο που άκουγαν το όνομα Μήδοι κυριεύονταν από φόβο.

Ελληνική νίκη - φυγή των Περσών στα πλοία

VI113. Η μάχη τους στον Μαραθώνα κράτησε ώρες πολλές²⁵. Λοιπόν, στο κέντρο του μετώπου νικούσαν οι βάρβαροι, εκεί όπου είχαν παραταχτεί οι ίδιοι οι Πέρσες

και οι Σάκες²⁶. σ' αυτό το σημείο νικούσαν οι βάρβαροι, δημιούργησαν ρήγμα και συνέχιζαν την κατάδίωξη προς τα μεσόγεια· αλλά στη μια και στην άλλη πτέρυγα νικούσαν²⁷ οι Αθηναίοι και οι Πλαταιείς. Και παίρνοντας τη νίκη, τους βαρβάρους που είχαν στρέψει τα νώτα τους παράτησαν στη φευγάλα τους²⁸, ενώ, ενώνοντας τις δυο πτέρυγές τους σ' ένα σώμα, έδιναν μάχη με τους Πέρσες

---

¹⁴ **Αφίδνες**: ένας από τους 12

αρχαιότερους δήμους

²¹ **μέτωπο ίσο**: δηλαδή ίδιου μήκους με των Περσών, με στόχο να αποφύγουν την κύκλωση από τους πενταπλάσιους σε αριθμό εχθρούς.

²² **τρέχοντας**: την πληροφορία αυτή τη συναντάμε και σε άλλα αρχαία

κείμενα. Μερικοί σύγχρονοι ιστορικοί τονίζουν ότι κάτι τέτοιο είναι δύσκολο. Μπορεί όμως να περιλαμβανόταν στο σχέδιο του Μιλτιάδη το τρέξιμο, ώστε να καλυφθεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα η απόσταση, πριν προλάβει να ετοιμαστεί το ιππικό (το οποίο τελικά δεν συμμετείχε στη μάχη).

²³ **οχτώ σταδίου**: περίπου 1480 μέτρα.

²⁴ **μηδική στολή**: οι Πέρσες είχαν υιοθετήσει τη στολή των Μήδων. Μπορείτε να περιγράψετε τις στολές και γενικότερα την ενδυμασία των Περσών με βάση τις εικόνες του βιβλίου σας;

²⁵ **«η μάχη τους... κράτησε ώρες πολλές»**: αξιοσημείωτη είναι η λιτότητα του ύφους.

²⁶ **Σάκες:** Σκύθες, επίλεκτο σώμα του περσικού στρατού· τους είχε στρατολογήσει ο Μαρδόνιος.

²⁷ **νικούσαν...έψαχναν:** να σημειώσετε όλα τα ρήματα του κεφαλαίου 113 που βρίσκονται σε χρόνο παρατατικό και να συζητήσετε τη λειτουργία τους. Προσέξτε το υποκείμενο τους και συσχετίστε τα με την πρώτη φράση του κεφαλαίου.

²⁸ **φευγάλα τους:** το σχέδιο του Μιλτιάδη, που περιγράφει εδώ ο Ηρόδοτος, και ο απόλυτος συγχρονισμός των κινήσεων που πέτυχαν οι Αθηναίοι εφαρμόζοντας το έτρεψαν σε φυγή τους Πέρσες.

που είχαν πετύχει το ρήγμα στο κέντρο του μετώπου· νικητές βγήκαν οι Αθηναίοι. Και πήραν στο κυνήγι τους Πέρσες που τράπηκαν

σε φυγή και τους έσφαζαν, ώσπου έφτασαν στη θάλασσα κι έψαχναν να βρουν φωτιά²⁹ και γαντζώνονταν στα καράβια των εχθρών.

Μαχόμενων δέ έν τῷ Μαραθῶνι χρόνος έγίνετο πολλός.

Αθηναίος οπλίτης (ανάγλυφο). Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

Πέρσης τοξότης. Μουσείο Λούβρου, Παρίσι.

Ανδραγαθίες

VI114. Και σ' αυτό τον αγώνα σκοτώνεται ο πολέμαρχος Καλλίμαχος³⁰, που αναδείχτηκε ήρωας, σκοτώθηκε κι από τους στρατηγούς ο Στησίαλος, ο γιος του Θρασυλάου· κι από τους άλλους ο Κυνέγειρος³¹, ο γιος του Ευφορίωνος, γαντζωμένος τότε στη φιγούρα της πρύμης караβιού, έπεσε νεκρός όταν του έκοψαν με τσεκούρι το χέρι· κι άλλοι ακόμα Αθηναίοι, πολλοί και ονομαστοί.

{Οι Πέρσες επιχειρούν να φτάσουν στο Φάληρο με τα πλοία τους πριν προλάβει ο στρατός να επιστρέψει στην Αθήνα, ώστε σε συνεννόηση με τους οπαδούς του Ιππία να μπουν την αφύλακτη πόλη. Ο αθηναϊκός στρατός με υπεράνθρωπες προσπάθειες φτάνει έγκαιρα,

ενώ οι Πέρσες μένουν για λίγο στο Φάληρο και έπειτα αποπλέουν επιστρέφοντας στην Ασία.}

Κυνέγειρος ὁ **Εύφορίωνος**
ένθαῦτα ἐπιλαμβανόμενος τῶν
ἀφλάστων νεός, τὴν χεῖρα
ἀποκοπεῖς πελέκεϊ πίπτει.

---

²⁹ **να βρουν φωτιά:** ήθελαν να κάψουν τα πλοία των Περσών, για να εμποδίσουν τη φυγή τους.

³⁰ **Καλλίμαχος:** αργότερα η σκηνή της μάχης παραστάθηκε σε ζωγραφική σύνθεση (τοιχογραφία ή πίνακα) της Ποικίλης Στοάς (στα ανατολικά του λόφου του Θησείου).

³¹ **Κυνέγειρος:** αδελφός του τραγικού ποιητή Αισχύλου, ο οποίος επίσης αγωνίστηκε στο

Μαραθώνα. Η ηρωική πράξη του Κυνέγειρου παραστάθηκε στην Ποικίλη στοά της Αθήνας(= πολύχρωμη κοσμημένη με τοιχογραφίες

**Οι απώλειες των δύο πλευρών.
Θαύμα στη μάχη**

VI117. Στη μάχη αυτή του Μαραθώνα σκοτώθηκαν³² από τους βαρβάρους περίπου έξι χιλιάδες τετρακόσιοι άντρες κι από τους Αθηναίους εκατό ενενήντα δυο· αυτές ήταν οι απώλειες που είχαν τα δυο μέρη. Και στην ίδια μάχη συνέβη ένα τέτοιο καταπληκτικό περιστατικό: ένας Αθηναίος, ο Επίζηλος, ο γιος του Κουφαγόρα, που πολεμούσε ηρωικά, εκεί που πάλευαν στήθος με στήθος, έχασε το φως των ματιών του χωρίς να δεχτεί ούτε χτύπημα ούτε βέλος σε κανένα

μέρος του σώματός του κι από τότε έμεινε σ' όλη τη ζωή του τυφλός. Κι άκουσα να διηγείται για το πάθημά του μια τέτοια ιστορία, πως του φάνηκε να στέκεται αντίκρυ του ένας πελώριος οπλίτης, που η γενειάδα του σκέπαζε ολόκληρη την ασπίδα του· κι αυτό το φάντασμα προσπέρασε τον ίδιο και σκότωσε τον συμπολεμιστή του³³. Αυτή την ιστορία άκουσα πως διηγιόταν ο Επίζηλος.

{Επιστρέφοντας στην Ασία, οι Πέρσες στρατηγοί, εκτελώντας τη διαταγή του Δαρείου, οδήγησαν σ' αυτόν τους αιχμάλωτους Ερετριείς, που τους είχαν συλλάβει πριν από την απόβαση στο Μαραθώνα. Ο Δαρείος τους χάρισε τη ζωή και τους εγκατέστησε κοντά στα Σούσα. Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί ότι

στην εποχή του ζούσαν στην ίδια περιοχή και κρατούσαν τη μητρική τους γλώσσα.}.

Δαρείος: λεπτομέρεια από το αγγείο «Πέρσες»: ο κρατήρας του 340- 330 π.Χ. φαίνεται ότι σχετίζεται με το ομότιτλο, χαμένο σήμερα, δράμα του Φρυνίχου. Στο κέντρο ο Δαρείος καθισμένος σε περίτεχνο θρόνο ακούει το γέροντα αγγελιοφόρο, που φέρνει το μήνυμα προφανώς της ήττας του Μαραθώνα. Νεάπολη, Εθνικό Μουσείο.

Οι Σπαρτιάτες στο πεδίο της μάχης

VI120. Αυτή την τύχη λοιπόν είχαν οι Ερετριείς· κι ήρθαν στην Αθήνα δυο χιλιάδες Λακεδαιμόνιοι ύστερ' από την πανσέληνο, κι η βιασύνη³⁴ τους να φτάσουν έγκαιρα ήταν τόσο μεγάλη, που έκαναν το δρόμο απ' τη Σπάρτη ως την Αθήνα σε δυο μέρες. Κι όσο κι αν δεν πρόλαβαν τη μάχη, ήθελαν όμως να δουν τους Μήδους· πήγαν λοιπόν στον Μα-ραθώνα και τους είδαν. Κι ύστερα, συγχαίροντας τους Αθηναίους για το κατόρθωμα τους, πήραν το δρόμο του γυρισμού.

---

³² **σκοτώθηκαν...**: οι απώλειες των Περσών ήταν μικρές σε σχέση με τη δύναμη που διέθεταν, μεγάλες όμως αναλογικά με τη δύναμη των

Αθηναίων. Όπως έδειξαν οι ανασκαφές, οι 192 νεκροί των Αθηναίων κάηκαν και ενταφιάστηκαν μαζί με τα κτερίσματα που είχαν φέρει οι συγγενείς τους. Η ταφή στο πεδίο της μάχης ήταν ένδειξη τιμής προς τους νεκρούς. Τα ονόματα των νεκρών είχαν χαραχτεί σε επιτύμβιες στήλες, μία για κάθε φυλή, που στήθηκαν στον τύμβο. Από εκεί μάλλον πήρε τα στοιχεία του ο Ηρόδοτος.

³³ **τον συμπολεμιστή του:** φαίνεται περίεργο που το «φάντασμα» βοηθάει τους Πέρσες εναντίον των Ελλήνων. Σε άλλη πηγή βρίσκουμε πως βοηθάει τους Έλληνες.

³⁴ **βιασύνη:** πράγματι διήνυσαν ταχύτατα την απόσταση, αφού, αν και βαριά οπλισμένοι, έκαναν μόνο μια ημέρα παρά πάνω από τον ημεροδρόμο Φιλιππίδη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ποιες ιδέες και αξίες μπορείτε να εντοπίσετε στο λόγο του Μιλτιάδη προς τον Καλλίμαχο;**
- 2. Αφού μελετήσετε το σχεδιάγραμμα της μάχης (σ. 33) και το κείμενο της ενότητας, ιδίως τον συγχρονισμό των κινήσεων και τον οπλισμό (με βάση και τις εικόνες), να εξηγήσετε τους παράγοντες της νίκης.**
- 3. Να συζητήσετε στην τάξη τη στάση των Σπαρτιατών, αφού λάβετε υπόψη σας και όσα διαβάσατε γι' αυτό το θέμα στην προηγούμενη ενότητα.**
- 4. Ποια ήταν η συμβολή του Καλλίμαχου στη μεγάλη νίκη των Αθηναίων;**

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να αποδώσετε με λίγα λόγια τα βασικότερα σημεία της ενότητας, λαμβάνοντας υπόψη σας τους πλαγιότιτλους και τα θεματικά κέντρα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Μερικά από τα στοιχεία που μαρτυρούν τη σημασία της μάχης του Μαραθώνα μπορείτε να βρείτε στις σελίδες του βιβλίου σας. Να συγκεντρώσετε τα στοιχεία αυτά από το κείμενο του Ηροδότου και από τα «παράλληλα κείμενα» και να τα σχολιάσετε. (Προφορική άσκηση).

2. Ο Πλάτων στο διάλογο «Μενέξενος» (βλ. «Παράλληλα κείμενα») πιστεύει ότι η μάχη του Μαραθώνα έχει αξία παραδείγματος. Να συζητήσετε την έννοια του «παραδείγματος» στις διάφορες επιστήμες και στην καθημερινή ζωή.

3. Ποια στοιχεία της μάχης του Μαραθώνα σώθηκαν στη λαϊκή παράδοση (βλ. «Παράλληλα κείμενα») και ποια άλλαξαν; Αιτιολογήστε μία από αυτές τις αλλαγές.

4. Ο Ηρόδοτος παρακολουθεί τους ήρωες του ως το τέλος, που, σχεδόν πάντοτε, είναι τραγικό. Αφού διαβάσετε το επόμενο κείμενο, να συζητήσετε τις αντιλήψεις του Ηροδότου που εκφράζονται στο χωρίο το οποίο βρίσκεται μέσα σε εισαγωγικά.

Το κράνος του Μιλτιάδη από το ιερό του Δία στην Ολυμπία- φέρει επιγραφή: «**Μιλτιάδης ἀνέθεκεν τῷ Διῖ**». Ίσως πρόκειται για ανάθημα του ίδιου του Μιλτιάδη μετά τη νίκη. Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Κράνος «ασσυριακού» τύπου που αφιέρωσαν οι Αθηναῖοι στο ναό, όπως δείχνει η επιγραφή: «**Διῖ Ἀθηναῖοι Μέδον λαβόντες**». Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Το τέλος του Μιλτιάδη (VI 132-136)

Ο Μιλτιάδης, παντοδύναμος μετά τη νίκη στο Μαραθώνα, επιχείρησε εκστρατεία κατά της Πάρου, αλλά απέτυχε, τραυματίστηκε τυχαία και επέστρεψε στην Αθήνα. Καταδικάστηκε σε πρόστιμο, που, μετά το θάνατο του, πλήρωσε ο γιος του Κίμων. Οι Πάριοι θέλησαν να τιμωρήσουν μια γυναίκα, την Τιμώ, για συνεργασία με τον Μιλτιάδη (στην πραγματικότητα όμως τον είχε παραπλανήσει), αλλά η Πυθία, από την οποία ζήτησαν χρησμό, τους απέτρεψε, λέγοντας πως «το φταίξιμο δεν ήταν της Τιμώς, αλλά, καθώς ο Μιλτιάδης με τα όσα έπραξε έπρεπε να βρει κακό τέλος³⁵, οι θεοί του έστειλαν την Τιμώ να τον σπρώξει στην καταστροφή³⁶». (VI 135)

Παράλληλο κείμενο

1. Επίγραμμα³⁷

για τους Μαραθωνομάχους

**Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι
Μαραθῶνι χρυσοφόρων Μήδων
ἐστόρεσαν δύναμιν.**

Σιμωνίδης ο Κεῖος

2. Το παράδειγμα των Μαραθωνομάχων

Στην περίπτωση τούτη λοιπόν θα μπορούσε ν' αντιληφθεί κάποιος τι άνθρωποι ήταν εκείνοι που αντιστάθηκαν στη δύναμη των βαρβάρων στον Μαραθώνα τιμωρώντας την υπερηφάνεια ολόκληρης της Ασίας και στήνοντας πρώτοι τρόπαια των βαρβάρων, γινόμενοι οδηγητές και δάσκαλοι των άλλων για το ότι η δύναμη των Περσών

δεν ήταν αήττητη, αντίθετα ότι τα μεγαλύτερα πλήθη και ο μεγαλύτερος πλούτος υποτάσσονται στην ανδρεία. Εγώ λοιπόν εκείνους τους άνδρες θεωρώ πατέρες όχι μόνον των σωμάτων μας αλλά και της ελευθερίας της δικής μας και (της ελευθερίας) όλων ανεξαιρέτως όσοι κατοικούν σ' αυτή την ήπειρο. Διότι στο έργο εκείνο απέβλεψαν και τόλμησαν στις μεταγενέστερες μάχες να διακινδυνεύσουν οι Έλληνες για τη σωτηρία, γενόμενοι μαθητές των Μαραθωνομάχων.

Πλάτωνος Μενέξενος 240 d- e,
Μετάφραση φιλολογική ομάδα
Κάκτου, εκδ. Κάκτος

3. Αναβίωση παλιών μύθων - Μαρτυρίες

Στον κάμπο του Μαραθώνα έγινε μια φορά μεγάλη μάχη. Τούρκοι

πολλοί με άρμενα πολλά ήρθαν να σκλαβώσουν τη χώρα και απ' εκεί να περάσουν στην Αθήνα. Δεν επήγαν γραμμή στην Αθήνα, γιατί οι Έλληνες εφύλαγαν με πολλά πλεούμενα και τρικάταρτα τον Πειραιά. Οι Έλληνες ήταν λίγοι εμπρός στην αμέτρητη δύναμη του εχτρού. Εσυνάχτηκαν απ' όλα περίγυρα τα χωριά και από την Αθήνα κι έπιασαν πόλεμο φριχτό. Αν τους νικήσουμε, σου λέει, εδώ, πάει τους σπάσαμε· δε θα ιδούν τη στρατά να φύγουν.

Επολέμησαν από την αυγή έως το βράδυ. Απελπισμένοι επολέμησαν οι εχτροί, αλλά πλέον απελπισμένοι επολέμησαν οι Έλληνες. Το αίμα επήγε ποτάμι· έφτασεν έως τα ριζά του Βρανά και έως το Μαραθώνα αντίκρυ. Έσυρεν ως τη θάλασσα κι έβαψε κατακόκκινα τα κύματα.

Θρήνος και κακό έγινε. Τέλος ενίκησαν οι Έλληνες. Οι Τούρκοι έτρεξαν να γλιτώσουν στα καράβια. Οι Έλληνες τους κυνήγησαν κι εκεί, τους κατάσφαξαν, κανείς από τους εχτρούς δεν εγύρισε πίσω. Έτρεξαν τότε δύο να φέρουν την είδηση στην Αθήνα. Ο ένας έτρεξε καβαλάρης, ο άλλος πεζός κι αρματωμένος. Ο καβαλάρης επήγεν από το Χαλάντρι, ο πεζός έπιασε τη Σταμάτα. Φτεροπόδαρος ανέβηκε τον Αφορεσμό και κατέβηκε στο χωριό. Καθώς τον είδαν οι γυναίκες, έτρεξαν κοντά του:

- Σταμάτα, του φώναζαν, σταμάτα! Ήθελαν να τον ρωτήσουν τι απόγινε η μάχη. Εστάθηκε μια στιγμή να πάρει φύσημα, κι έπειτα πάλι δρόμο. Τέλος φτάνει στο Ψυχικό· εκεί επήγε να ξεψυχήσει, πιάστηκε η αναπνοή του, τα πόδια

του έτρεμαν· τώρα έλεγε να πέσει. Αντρειεύεται τότε και παίρνει βαθιό ανασασμό, και μια και δυο έφτασε τέλος στην Αθήνα. – Ενικήσαμε! Είπε, κι έπεσε ευτός και ξεψύχησε. Ο καβαλάρης ταχυδρόμος ακόμα δεν εφάνηκε! Εκεί όμως που σταμάτησε ο πεζοδρόμος κι εκεί που πήρε ανάσα, άφησε τ' όνομα του καμώματος του. Το πρώτο χωριό τ' ονόμασαν Σταμάτα, το δεύτερο Ψυχικό.

Ι.Θ.Κακριδής, *Οι Αρχαίοι Έλληνες στη Νεοελληνική Λαϊκή Παράδοση*,
ΜΙΕΤ

---

³⁵ **κακό τέλος**: είναι εκδήλωση της νέμεσης των θεών, αφού ο ήρωας έχει παρασυρθεί από την άτη και διαπράττει ύβρη· η τιμωρία του λοιπόν είναι βέβαιη. Ο Ηρόδοτος ίσως επειδή δεν θέλει να μείνουμε

με την τελευταία αυτή εντύπωση για τον νικητή του Μαραθώνα, ανατρέχει στο παρελθόν και αφηγείται ένα από τα κατορθώματα του Μιλτιάδη: την κατάληψη της Λήμνου και την ένταξή της στην αθηναϊκή επικράτεια.

³⁶

να τον σπρώξει στην καταστροφή: η Τιμώ παίζει εδώ το ρόλο του ἀλάστορος (ἀλάστωρ= εκδικητής, τιμωρός), ενεργεί όχι σαν άνθρωπος αλλά σαν όργανο των θεών. Ίσως μάλιστα να ήταν «φάσμα» (= φάντασμα). Οι άνθρωποι τότε πίστευαν στα «φάσματα» (όπως φαίνεται και στην αφήγηση του Επίζηλου).

³⁷

επίγραμμα: σύντομο λυρικό ποίημα. Επιτύμβια ονομάζονταν τα επιγράμματα που χάραζαν στους τάφους.

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ (VII) ΠΟΛΥΜΝΙΑ

Η μούσα
Πολύμνια

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κεντρικό γεγονός στο έβδομο βιβλίο είναι η εκστρατεία του Ξέρξη στην Ελλάδα και η μάχη στις Θερμοπύλες. Ο Ξέρξης, γιος και διάδοχος του Δαρείου, συνεχίζει την επεκτατική πολιτική εκείνου· καταστέλλει την επανάσταση στην Αίγυπτο και, παρά τους αρχικούς δισταγμούς του, πείθεται να εκστρατεύσει στην Ελλάδα και να πάρει εκδίκηση για την ήττα στο Μαραθώνα. Στο συμβούλιο των πρώτων από τους Πέρσες που

συγκαλεί, ανακοινώνει τα σχέδια του: να ενώσει με γέφυρα τις ακτές του Ελλησπόντου, να προελάσει στην Ευρώπη, να παραδώσει στις φλόγες την Αθήνα για εκδίκηση και νά καταλάβει την Πελοπόννησο· «τότε θα κάνουμε την Περσία να συνορεύει με τον ουρανό του Δία», υποστηρίζει. Ο θεός του Αρτάβανος προσπαθεί να τον αποτρέψει από την ύβρη, τονίζοντας του ότι το «θείο είναι φθονερό», ότι δεν ανέχεται την υπερηφάνεια και την αλαζονεία στους ανθρώπους, ότι καταστρέφει καθετί που υπερέχει. Ο Ξέρξης είχε σχεδόν πειστεί, αλλά ένα προφητικό όνειρο τον παραπλανά. Οι ετοιμασίες θα κρατήσουν τέσσερα ολόκληρα χρόνια και τον πέμπτο χρόνο (480 π.Χ.) αρχίζει η μεγαλύτερη εκστρατεία που έγινε ποτέ. Ο Ξέρξης αφήνει τοποτηρητή

τον θείο του Αρτάβανο και συγκεντρώνει το στρατό του στις Σάρδεις (βλ. χάρτη 2, σ. 21). Εξοργίζεται, όμως, γιατί μαθαίνει πως μια ξαφνική μεγάλη μπόρα κατέστρεψε τη γέφυρα που είχε κατασκευάσει στον Ελλήσποντο και διατάζει να μαστιγώσουν τον Ελλήσποντο, να ρίξουν ένα ζευγάρι χειροπέδες στ' ανοιχτά, να του χαράξουν στίγματα και να αποκεφαλίσουν τους υπεύθυνους για την κατασκευή. Νέες γέφυρες κατασκευάστηκαν και η στρατιά χρειάστηκε επτά ημέρες και επτά νύχτες, για να περάσει, την άνοιξη του 480 π.Χ., στην ευρωπαϊκή ακτή. Στον Δορίσκο της Θράκης, κοντά στις εκβολές του Έβρου, γίνεται η καταμέτρηση του στρατού (περίπου 1.700.000 άνδρες) και η επιθεώρηση - στρατού και στόλου - από τον

αλαζονικό Ξέρξη. Δεν θα μπορούσε ποτέ να φανταστεί ότι σε λίγους μήνες θα έπαιρνε ταπεινωμένος το δρόμο του γυρισμού.

ΕΝΟΤΗΤΑ 12η «ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΞΕΡΞΗ - ΔΗΜΑΡΑΤΟΥ VII 101- 104

Θεματικά κέντρα

- *Η «απορία» τον Ξέρξη*
- *Ξέρξης: σύγχυση ελευθερίας - ασυδοσίας*
- *Δημάρατος: η ελληνική αρετή*
- *Δημάρατος: νόμος και ελευθερία*
- *Το γέλιο του Ξέρξη*

**Ξέρξης προς Δημάρατο: Θα
τολμήσουν οι Έλληνες να
αντισταθούν;**

**VII101. Κι όταν πλέοντας έφτασε
από το ένα στο άλλο άκρο του**

στόλου και βγήκε απ' το καράβι¹,
έστειλε να φωνάξουν τον
Δημάρατο², το γιο του Αρίστωνος,
που τον συνόδευε στην εκστρατεία
εναντίον της Ελλάδος· τον κάλεσε
και του έκανε την εξής ερώτηση:
«Δημάρατε, τώρα³ θα μου έδινε
χαρά να σε ρωτήσω κάτι που θέλω.
Εσύ είσαι Έλληνας και μάλιστα,
όπως ακούω κι από σένα κι από
τους άλλους Έλληνες που ήρθαν
και συζήτησαν με μένα, από την
πιο μεγάλη και την πιο ισχυρή
πόλη⁴. Τώρα λοιπόν απάντησε μου
σ' αυτό το ερώτημα: θα τολμήσουν
οι Έλληνες⁵ να σηκώσουν χέρι
εναντίον μου και να μου αντιστα-
θούν; Γιατί, όπως εγώ πιστεύω, κι
αν ακόμη όλοι οι Έλληνες και οι
υπόλοιποι λαοί που κατοικούν
δυτικότερα ένωναν τις δυνάμεις

---

¹ **καράβι:** αυτό από το οποίο επιθεώρησε το στόλο.

² **Δημάρατος:** πρώην βασιλιάς της Σπάρτης (510-491 π.Χ.)· διαφώνησε με τον συμβασιλέα του Κλεομένη, εκθρονίστηκε και κατέφυγε στην αυλή του Δαρείου, του οποίου έγινε σύμβουλος. Με την ιδιότητα αυτή ακολούθησε τον Ξέρξη στην εκστρατεία του.

³ **τώρα:** γιατί ο Ξέρξης επαναλαμβάνει δυο φορές τη λέξη;

⁴ **την πιο ισχυρή πόλη:** η Σπάρτη αναγνωριζόταν από όλους ως η πιο ισχυρή ελληνική πόλη με τον πιο αξιόμαχο στρατό.

⁵ **θα τολμήσουν οι Έλληνες:** ο Πέρσης βασιλιάς, ενθουσιασμένος από την επιθεώρηση του στρατού του, πιστεύει ότι είναι αήττητος.

τους, δε θα 'ναι σε θέση ν' αντιμετωπίσουν την επίθεσή μου, μια και δεν είναι μονοιασμένοι. Θέλω όμως ν' ακούσω ποια γνώμη έχεις κι εσύ γι' αυτούς». Εκείνος αυτήν την ερώτηση έκανε κι ο άλλος παίρνοντας το λόγο είπε: «Βασιλιά μου, να σου πω την αλήθεια⁶ ή λόγια που θα σου δώσουν χαρά να τ' ακούσεις;». Κι εκείνος τον ενθάρρυνε να πει την αλήθεια, και να είναι βέβαιος πως η εύνοια με την οποία τον περιβάλλει δε θα λιγοστέψει, θα μείνει όση ήταν πρωτύτερα.

Δημάρατος: η αρετή κατά της Πενίας και του δεσποτισμού

VII102. Όταν τ' άκουσε αυτά ο Δημάρατος, είπε τα εξής: «Βασιλιά μου, επειδή η προσταγή σου είναι να σου πω οπωσδήποτε την αλή-

θεια, μιλώντας έτσι ώστε ο συνομιλητής σου να μην πιαστεί αργότερα ψεύτης, η Ελλάδα παλαιότεν και ως τώρα ζει συντροφιά με την Πενία⁷, αλλά εφοδιάστηκε με αρετή⁸, που κερδήθηκε με τη σοφία και τον κυρίαρχο νόμο· οπλισμένη μ' αυτήν η Ελλάδα αγωνίζεται εναντίον της Πενίας και του δεσποτισμού.

Λοιπόν έχω να πω επαινετικά λόγια για όλους τους Έλληνες που ζουν σ' εκείνα τα δωρικά μέρη⁹, όμως τα λόγια που θα πω δεν αφορούν σε όλους, αλλά μονάχα στους Λακεδαιμονίους: πρώτα πρώτα πως δεν υπάρχει περίπτωση να δεχτούν ποτέ τις προτάσεις σου που απόσκοπούν στην υποδούλωση της Ελλάδας· κάτι παραπάνω, θα σηκώσουν χέρι εναντίον σου πολεμώντας, κι αν όλοι οι

Ἕλληνες¹⁰ προσχωρήσουν σ' εσένα. Τώρα, για το πλήθος τους, πόσοι άραγε να 'ναι και μπορούν να ενεργούν έτσι, μη ρωτάς· γιατί κι αν τύχει να έχουν βγει σε εκστρατεία χίλιοι, αυτοί θα σε χτυπήσουν με πόλεμο - λιγότεροι ή περισσότεροι, δεν έχει σημασία».

**τῆ Ἑλλάδι πενή μὲν αἰεὶ κοτε
σύντροφός ἐστι, ἀρετὴ δε
ἔπακτός ἐστι, ἀπὸ τῆ σοφίης
κατεργασμένη καὶ νόμου
ἰσχυροῦ· τῆ διαχρεωμένη ἢ
Ἑλλάς τὴν τῆ πενήν ἀπαμύνεται
καὶ τὴν δεσποσύνην.**

Δαρεικός (περσικό νόμισμα).
θεωρείται ότι απεικονίζει τον Ξέρξη.

Ανταπάντηση Ξέρξη: οι αριθμοί και το μαστίγιο υπερτερούν

VII103. Ο Ξέρξης ακούοντας αυτά
γέλασε¹¹ και είπε: «Δημάρατε, τι
λόγια είν' αυτά που είπες, χίλιοι
άντρες να χτυπηθούν με τόσο
μεγάλο στρατό! Έλα, πες μου, εσύ
δηλώνεις πως χρημάτισες βασιλιάς
αυτών των αντρών. Θα θελήσεις
λοιπόν εδώ και τώρα να χτυπηθείς
με δέκα άντρες; Και μάλιστα, αν
όλοι οι πολίτες σας έχουν την
αξιοσύνη που τους αποδίδεις, ε,
εσύ σαν βασιλιάς τους¹² πρέπει,

σύμφωνα με τους νόμους σας, ν' αντιμετωπίσεις διπλάσιους αντιπάλους. Γιατί, αν ο καθένας από κείνους είναι σε θέση ν' αντιμετωπίσει δέκα άντρες απ' το δικό μου στρατό, τότε μπορώ να έχω την απαίτηση από σένα, να 'σαι σε θέση να τα βγάλεις πέρα με είκοσι· κι έτσι θα μπορούσε να έχει βάση ο ισχυρισμός σου. Αλλά αν, με τη δύναμη και το ανάστημα που έχετε εσύ κι εκείνοι από τους Έλληνες που σχετίζονται μαζί μου, καυχησιολογείτε σε τέτοιο βαθμό, πρόσεξε μήπως τα

---

⁶ **να σου πω την αλήθεια...:** ο Δημάρατος χρησιμοποιεί την τυπική έκφραση με την οποία οι σύμβουλοι του μεγάλου βασιλιά εισάγουν τις απόψεις τους (βλ. 1ος τόμος, ενότητα 3, σ. 140, σχόλιο 78).

⁷ **συντροφιά με την Πενία:** η πενία είναι το αντίθετο του πλούτου· η κατάσταση ανάμεσα στην επάρκεια αγαθών και στο να έχει κανείς τα αναγκαία για τη ζωή.

⁸ **αρετή:** η κάθε είδους ικανότητα ή δεξιότητα σε κάποια τέχνη· η ηθική αρετή και η γενναιότητα. Η σοφία (θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις) και η υπακοή στο νόμο ωθούν τους Έλληνες να κατακτούν και να ασκούν την αρετή, για να αντιμετωπίσουν την Πενία και την τυραννία. Ο Δημάρατος, σύμβουλος και συνεργάτης του εχθρού, δεν μπορεί να είναι φορέας αυτών των ιδανικών και αξιών, αλλά τα αναγνωρίζει (σωστά) ως ιδανικά των Ελλήνων.

⁹ **τα δωρικά μέρη:** εννοεί κυρίως την ανατολική και νοτιοανατολική Πελοπόννησο όπου κατοικούσαν

Δωριείς ή φύλα δωρικής
καταγωγής.

¹⁰ **κι αν όλοι οι Έλληνες:** βέβαια δεν
ήταν οι μόνοι που δεν μήδισαν,
είναι όμως γεγονός ότι στη Σπάρτη
δεν δημιουργήθηκε ποτέ φιλο-
περσική ομάδα, παράταξη ή τάση
(στην περίοδο αυτή). Ίσως ο
Ηρόδοτος θέλει να προϊδεάσει για
τη θυσία τους στις Θερμοπύλες.

¹¹ **Ο Ξέρξης... γέλασε:** το γέλιο είναι
χαρακτηριστικό της ύβρης του
Ξέρξη και μας θυμίζει το γέλιο των
μνηστήρων στην Οδύσσεια (ν, 346-
7, 358) που δεν άργησε να
μετατραπεί σε θρήνο.

¹² **εσύ σαν βασιλιάς τους:** ανάμεσα
στα προνόμια των βασιλιάδων της
Σπάρτης ήταν η διπλή μερίδα
φαγητού, η διπλή ψήφος στη
Γερουσία κτλ. Ο Ξέρξης φαίνεται ότι

το γνωρίζει και περιμένει να έχει ο βασιλιάς διπλάσιες ικανότητες από τον απλό πολίτη.

λόγια που έχεις πει είναι κούφια κομπορρημοσύνη. Γιατί εντάξει, ας δούμε τα πράγματα με τη λογική· πώς θα 'ταν δυνατόν χίλιοι ή και δέκα χιλιάδες ή και πενήντα χιλιάδες, που όλοι τους θα ήταν στον ίδιο βαθμό ελεύθεροι και δεν τους εξουσίαζε ένας, να χτυπηθούν με τόσο μεγάλο στρατό; Γιατί αναλογούμε πάνω από χίλιοι¹³ στον καθένα τους, αν πούμε πως εκείνοι είναι πέντε χιλιάδες. Βέβαια αν, όπως συμβαίνει με μας, τους εξουσίαζε ένας, από το φόβο που θα τους έδινε θα μπορούσαν να δείξουν μεγαλύτερη παλικάριά απ' αυτή που έχουν από φυσικού τους,

και θα βιάδιζαν, κι ας ήταν λιγότεροι, εναντίον περισσότερων - να 'ναι καλά το μαστίγιο¹⁴ που θα τους ανάγκαζε- όμως, με το χαλάρωμα που τους δίνει η ελευθερία, ούτε το ένα ούτε τ' άλλο απ' αυτά θα μπορούσαν να κάνουν. Αλλά εγώ πιστεύω πως, κι αν ακόμη εξισωθούν αριθμητικά, δύσκολα οι Έλληνες θα έδιναν μάχη με τους Πέρσες, μονάχα μ' αυτούς! Αντίθετα, εμείς το έχουμε αυτό που ισχυρίζεσαι, όχι βέβαια σε αφθονία, αλλά σπάνιο· δηλαδή, ανάμεσα στους δικούς μου Πέρσες δορυφόρους¹⁵ βρίσκονται ορισμένοι που πρόθυμα θα χτυπιόνταν με τρεις Έλληνες μαζί ο καθένας τους· εσύ αυτούς δεν τους ξέρεις, γι' αυτό και η ακατάσχετη φλυαρία¹⁶ σου».

Ξέρξης προς Δημάρατο: Θα τολμήσουν οι Έλληνες να αντισταθούν;

VII104. Σ' αυτά αποκρίθηκε ο Δημάρατος: «Βασιλιά μου, ήξερα απ' την αρχή πως με τη γλώσσα της αλήθειας δε θα σ' ευχαριστούσα. Επειδή όμως εσύ μ' εξανάγκασες να σου πω όλη την αλήθεια, σου εξέθεσα τη σπαρτιατική πραγματικότητα. Ποια βέβαια τυχαίνει να είναι σήμερα τα αισθήματα μου¹⁷ απέναντι τους, εσύ ο ίδιος το ξέρεις καλύτερα απ' τον καθένα, που μου στέρησαν τ' αξιώματα και τα κληρονομικά προνόμια μου και μ' έκαναν χωρίς πατρίδα κι εξόριστο, ενώ ο πατέρας σου με δέχτηκε στην αυλή του και μου έδωσε περιουσία και στέγη. Λοιπόν είναι παράλογο ένας μυαλωμένος άνθρωπος ν' απο-

διώχνει μια ολοφάνερη εύνοια – αντίθετα, την αγκαλιάζει όσο γίνεται πιο σφιχτά. Τώρα, εγώ δεν ισχυρίζομαι ότι μπορώ να χτυπηθώ ούτε με δέκα άντρες ούτε με δύο, κι όσο είναι στο χέρι μου ούτε καν θα μονομαχούσα. Αν όμως το έφερνε η ανάγκη ή είχε κάπως μεγάλη σημασία το τι διακυβεύεται στον αγώνα, με την πιο μεγάλη ευχαρίστηση θα ερχόμουν στα χέρια μ’ έναν απ’ αυτούς τους άντρες που λένε πως ο καθένας τους αξίζει για τρεις Έλληνες. Το ίδιο και οι Λακεδαιμόνιοι· πολεμώντας ένας προς ένα δεν είναι κατώτεροι από οποιονδήποτε πολεμιστή, πολεμώντας όμως όλοι τους μαζί είναι οι πιο αντρειωμένοι του κόσμου. Γιατί είναι βέβαια ελεύθεροι, όμως η ελευθερία τους δεν είναι απόλυτη· γιατί πάνω τους στέκεται δυνάστης ο νόμος¹⁸, που

τον τρέμουν πολύ περισσότερο απ' ό,τι οι δικοί σου εσένα. Εκτελούν λοιπόν ό,τι τους προστάζει αυτός· και τους δίνει πάντοτε την ίδια προσταγή, απαγορεύοντας τους να υποχωρούν στη μάχη μπροστά σε πλήθος ανθρώπων, όσο μεγάλο κι αν είναι αυτό, αλλά να μένουν στις γραμμές τους και να ζητούν ή τη νίκη ή τη θανά¹⁹. Τώρα, αν μιλώντας έτσι σου δίνω την εντύπωση ότι φλυαρώ, ε λοιπόν, από δω και πέρα δε θέλω ν' ανοίξω το στόμα μου· αλλά τώρα εξαναγκάστηκα να μιλήσω. Οπωςδήποτε, ας έρθουν τα πράγματα όπως τα θέλει η καρδιά σου²⁰, βασιλιά μου».

---

¹³ **αναλογούμε πάνω από χίλιοι:** σύμφωνα μ' αυτά η στρατιά πρέπει να αριθμούσε πάνω από 5.000.000.

Προηγούμενως ο Ηρόδοτος ανέφερε 1.700.000. Οι αριθμοί είναι υπερβολικοί.

¹⁴ **να 'ναι καλά το μαστίγιο:** ο Ξέρξης, χαρακτηριστικός εκπρόσωπος του δεσποτισμού της Ανατολής, πιστεύει στην υπεροχή των αυταρχικών καθεστώτων απέναντι στα δημοκρατικά.

¹⁵ **δορυφόροι:** επίλεκτο σώμα πεζών λογχοφόρων που με ένα σώμα λογχοφόρων ιππέων αποτελούσαν την τιμητική φρουρά και σωματοφυλακή του βασιλιά.

¹⁶ **ακατάσχετη φλυαρία:** ο Ξέρξης δεν κατάλαβε ή δεν έδωσε σημασία σε όσα είπε ο Δημάρατος· φαίνεται πάντως ότι αγνοεί την έννοια της ελευθερίας.

¹⁷ **αισθήματά μου:** διακρίνεται η πικρία του Δημάρατου για τη

συμπεριφορά των συμπατριωτών του. Κυρίως όμως επιδιώκει να υπογραμμίσει την αντικειμενικότητά του και να κάνει πιο πειστικό το λόγο του, αφού δεν έχει συμφέρον να πλέξει το εγκώμιο των Λακεδαιμονίων· αντίθετα επιθυμεί την ήττα της πατρίδας του, ενώ χρωστάει ευγνωμοσύνη στον Δαρείο.

¹⁸ **η ελευθερία τους δεν είναι απόλυτη - δυνάστης ο νόμος:** ο Δημάρατος δίνει το νόημα της πραγματικής ελευθερίας: η ελληνική ελευθερία δεν είναι ασυδοσία ούτε αναρχία, αλλά υπακούει στο νόμο που στέκεται πάνω από όλους και τον οποίο αναγνωρίζουν όλοι.

¹⁹ **η τη νίκη η τη θανή:** η μετάφραση παραπέμπει στο στίχο του Δ. Σολωμού από τον Ύμνο στην Ελευθερία

(θα μπορούσε να αποδοθεί «μένοντας στην παράταξη να ζητούν να νικήσουν ή να πεθάνουν- βλ. το πρωτότυπο που παρατίθεται)· θυμίζει το «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς» που έλεγε κάθε Σπαρτιάτισσα μάνα στο γιο της, πριν φύγει για τη μάχη, αλλά και τον όρκο των αγωνιστών του 1821 «ελευθερία ή θάνατος».

²⁰ **όπως τα θέλει η καρδιά σου:** ο Δημάρατος με διπλωματικό τρόπο σταματά τη δυσάρεστη συζήτηση και ταυτόχρονα εκφράζει την ευγνωμοσύνη του στον Πέρση βασιλιά.

Ἐλεύθεροι γὰρ ἔοντες οὐ πάντα
ἐλεύθεροί εἰσι· ἔπεστι γὰρ σφι
δεσπότης νόμος, [...] μένοντας
ἐν τῇ τάξει ἐπικρατέειν ἢ
ἀπόλλυσθαι.

Το τέλος του διαλόγου

VII105. Λοιπόν εκείνος αυτά του αποκρίθηκε κι ο Ξέρξης έβαλε τα γέλια²¹ και δεν εξοργίστηκε καθόλου²², αλλά με γλυκύ τρόπο τον έστειλε στη θέση του.

Χάλκινο αγαλματίδιο
Σπαρτιάτη οπλίτη από τη
Δωδώνη.
Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο, Αθήνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια επιχειρήματα προβάλλει ο Ξέρξης για να απορρίψει την άποψη του Δημάρατου;
2. Ο διάλογος Ξέρξη- Δημάρατου θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα έργα της κλασικής ελληνικής λογοτεχνίας.

τερα σημεία του έργου του Ηροδότου. Αφού θυμηθείτε τις βασικές ιδέες του ηροδότειου έργου (κοιτάξτε και την εισαγωγή του βιβλίου σας) να συζητήσετε τη θέση του διαλόγου στην *Ίστορίη*.

3. Να γράψετε σε δυο στήλες τα χαρακτηριστικά των δυο κόσμων (ασιατικού- ελληνικού), όπως προκύπτουν από τα λόγια των δυο συνομιλητών. Συζητήστε έπειτα
α) ποιο περιεχόμενο έχουν οι έννοιες: ελευθερία, ανδρεία, δυνάστης, δεσποτισμός, για καθέναν από τους δυο συνομιλητές,
β) πώς αντιλαμβάνεστε εσείς τη διαφορά ανάμεσα στον εξαναγκασμό του νόμου (στην υποχρεωτική υπακοή στο νόμο) και τον εξαναγκασμό του δεσπότη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τα υπόλοιπα κενά, ώστε να ολοκληρωθεί η ανακεφαλαίωση.

Μορφή του κειμένου: διάλογος.....

.....

Συνομιλητές:.....

.....

Τόπος διεξαγωγής:.....

.....

Χρόνος:.....

.....

Επικοινωνιακό πλαίσιο: ο βασιλιάς, μετά την επιθεώρηση του στρατού, ζητάει τη γνώμη του συμβούλου του.

Θέμα του διαλόγου: .....

.....

Άποψη Α΄ Συνομιλητή:.....

.....

Άποψη Β΄ Συνομιλητή: .....

.....

---

²¹ **έβαλε τα γέλια:** βλ. σ. 70, σχόλιο

11.

²² **δεν εξοργίστηκε καθόλου:** ο Ξέρξης δεν θεωρεί τα λόγια του Δημάρατου άξια προσοχής, γιατί είναι απόλυτα βέβαιος ότι κανείς δεν θα επιχειρήσει να του αντισταθεί.

Παράλληλο κείμενο

Σπερθίας και Βούλης

{Ο Ηρόδοτος αφηγείται πως, όταν ο Δαρείος είχε στείλει κήρυκες για να ζητήσουν «γη και ύδωρ» από τις ελληνικές πόλεις, οι μεν Αθηναίοι τους έριξαν σε βάραθρο, οι δε

Σπαρτιάτες σε πηγάδι. Καθώς όμως οι Σπαρτιάτες έβλεπαν ότι οι θυσίες στους θεούς δεν έδιναν καλά προμηνύματα, αποφάσισαν, με συμβουλή των μάντεων, να στείλουν δυο νέους στα Σούσα, για να θανατωθούν εθελοντικά στη θέση των κηρύκων του Πέρση βασιλιά. Ο Σπερθίας και ο Βούλης, νέοι με χαρίσματα και από την πλουσιότερη τάξη, ζήτησαν να πάνε εκείνοι στον Ξέρξη. Όταν έφτασαν στη Μικρά Ασία, ο Υδάρνης, Πέρσης στρατιωτικός διοικητής της περιοχής, τους φιλοξένησε και, βλέποντας τα χαρίσματα και την αρετή τους, τους πρότεινε να υπηρετήσουν το βασιλιά, για να τους χαρίσει τη ζωή.}

**Η απόκρισή τους ήταν η εξής:
«Υδάρνη, η συμβουλή που μας απευθύνεις στηρίζεται σε**

μονόπλευρη εμπειρία· γιατί μας συμβουλεύεις για δύο πράγματα, που το ένα τους το δοκίμασες, το άλλο όμως όχι· δηλαδή γνωρίζεις πολύ καλά πώς ζουν οι δούλοι, όμως δε δοκίμασες ως σήμερα την ελευθερία, τι άραγε να 'ναι, γλυκό ή όχι. Γιατί, αν κάποτε τη δοκίμαζες, θα μας συμβούλευες ν' αγωνιζόμαστε γι' αυτήν όχι μονάχα με δόρατα, αλλά και με τσεκούρια». Αυτή την απάντηση έδωσαν στον Υδάρνη.

Κι από κει ανέβηκαν στα Σούσα· κι όταν παρουσιάστηκαν στο βασιλιά, πρώτα πρώτα, ενώ οι σωματοφύλακές του τους πρόσταζαν, ασκώντας βία, να πέσουν και να προσκυνήσουν το βασιλιά, δε δέχτηκαν με κανένα τρόπο να το κάνουν, όσο κι αν εκείνοι τους έσπρωχναν το κεφάλι προς τα κάτω· γιατί, επέμεναν, ούτε στο

νόμο τους είναι γραμμένο να προσκυνούν άνθρωπο ούτε γι' αυτό ήρθαν κι αφού με αγώνα απέφυγαν την προσκύνηση, κατόπι λένε τα εξής [...].

{Μετά από σύντομη συνομιλία, ο Ξέρξης δείχνοντας μεγαλοψυχία τους χάρισε τη ζωή.}

Ηρόδοτος VII 135-136

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Αφού βρείτε στο χάρτη 1 (τόμος 2ος σ. 70-73) τα σύνορα της περσικής αυτοκρατορίας, να προσδιορίσετε την έκτασή της σε σχέση με την Ελλάδα και να παρακολουθήσετε την πορεία του Ξέρξη από τα Σούσα ως τον Δορίσκο (χάρτης 2, σ. 21-24). Με βάση τις παρατηρήσεις σας

αυτές και τα αριθμητικά στοιχεία του κειμένου, να εξηγήσετε τη βεβαιότητα του Ξέρξη πως κανείς δεν θα τολμήσει να του αντισταθεί.

2. Αφού διαβάσετε τη ιστορία του Βούλη και του Σπερθία («Παράλληλο κείμενο»), να εντοπίσετε τα χαρακτηριστικά των δύο κόσμων, ελληνικού και περσικού, όπως προκύπτουν από τα κείμενα, και να τα συσχετίσετε με τα χαρακτηριστικά που προκύπτουν από το διάλογο Ξέρξη - Δημάρατου.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: Η έννοια της ελευθερίας

Χωρισμένοι σε ομάδες να μελετήσετε: α) τα σχετικά χωρία στον Ηρόδοτο, β) χωρία από ποιητικά και πεζά κείμενα με θέμα την ελευθερία στην αρχαιοελληνική και νεοελληνική λογοτεχνία, γ) η ελευθερία σε

δημοσιογραφικά κείμενα με αφορμή κάποιο γεγονός της επικαιρότητας, δ) εικαστικές αναπαραστάσεις της ελευθερίας, ε) η ελευθερία στις Αρχές Δημοκρατικού Πολιτεύματος, την Ιστορία και τα Θρησκευτικά.

Κάθε ομάδα θα παρουσιάσει ένα συνολικό κείμενο για το θέμα που ανέλαβε, θα ακολουθήσει συζήτηση στην τάξη και θα διαμορφωθεί ένα τελικό κείμενο.

ΕΝΟΤΗΤΑ 13η «Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ VII 206,208,209-213,215,219,223- 226,228,238

Εισαγωγικά στην ενότητα

Ενώ ο Ξέρξης συνεχίζει την προέλασή του, οι Έλληνες ορίζουν την πρώτη γραμμή άμυνας στο Αρτεμίσιο (από τη θάλασσα) και

στις Θερμοπύλες (από την ξηρά) και όχι στα Τέμπη όπως είχε αρχικά αποφασιστεί, μετά από τις πληροφορίες που παίρνουν από τον Αλέξανδρο της Μακεδονίας για τις κινήσεις του Ξέρξη. Οι Αθηναίοι παίρνουν χρησμό από τους Δελφούς ότι την Αθήνα θα τη σώσει το «ξύλινο τείχος» και ο Θεμιστοκλής με δυσκολία τους πείθει ότι ο χρησμός εννοεί τα πλοία και επομένως πρέπει να ενισχύσουν τη ναυτική τους δύναμη.

Θεματικά κέντρα

- *Έλληνες και Πέρσες στις Θερμοπύλες*
- *Ο προδότης Εφιάλτης*
- *Οι πρώτες αποτυχημένες επιθέσεις των Περσών*
- *Η ηρωική θυσία*
- *Ο επίλογος της μάχης*

Ο Λεωνίδα στις Θερμοπύλες. Τα σχέδια των Σπαρτιατών

VII206. Οι Σπαρτιάτες λοιπόν έστειλαν πρώτο αυτό το σώμα²³ του Λεωνίδα, ώστε βλέποντας τους οι άλλοι σύμμαχοι να πάρουν μέρος στην εκστρατεία και να μη μηδίσουν²⁴ κι αυτοί, αν πληροφορηθούν πως οι Σπαρτιάτες δεν το 'λεγαν να ξεκινήσουν. Σχεδίαζαν λοιπόν αργότερα, αφού γιορτάσουν τα Κάρνεια²⁵ που τους υποχρέωναν ν' αναβάλουν την εκστρατεία, ν' αφήσουν φρουρά στη Σπάρτη και να σπεύσουν το ταχύτερο σε βοήθεια πανστρατιά. Με τον ίδιο τρόπο σκέφτονταν κι οι υπόλοιποι σύμμαχοι, να ενεργήσουν παρόμοια· γιατί συνέπιπταν τον ίδιο καιρό μ' αυτά τα γεγονότα οι ολυμπιακοί αγώνες²⁶. λοιπόν, καθώς

πίστευαν πως ο πόλεμος στις
Θερμοπύλες δε θα κριθεί τόσο
γρήγορα, έστειλαν τους
προπομπούς τους²⁷.

{Οι Έλληνες στις Θερμοπύλες
συσκέπτονται, μερικοί θέλουν να
φύγουν και ο Λεωνίδας προτείνει
να ζητήσουν ενισχύσεις από τις
πόλεις, στέλνοντας
αγγελιοφόρους}.

Σπαρτιάτης: το Λ στην
ασπίδα σημαίνει
Λακεδαιμόνιος. Με το
κόκκινο χρώμα του χιτώνα
δεν έβλεπαν το αίμα οι
εχθροί σε περίπτωση
τραυματισμού

Ο Πέρσης κατάσκοπος στο ελληνικό στρατόπεδο

VII208. Ενώ αυτοί συσκέπτονταν γι' αυτό το θέμα, ο Ξέρξης έστειλε καβαλάρη κατάσκοπο να δει πόσοι είναι και τι κάνουν. Κι είχε ακούσει απ' τον καιρό που βρισκόταν στη Θεσσαλία πως σ' αυτό το μέρος είχε συγκεντρωθεί μικρό στράτευμα και πως αρχηγοί ήταν οι Λακεδαιμόνιοι και ο Λεωνίδας, απόγονος του Ηρακλή²⁸. Μόλις ο καβαλάρης έφτασε κοντά στο στρατόπεδο, εξέταζε και παρατηρούσε το στρατόπεδο, όχι βέβαια ολόκληρο γιατί δεν ήταν δυνατό να παρατηρήσει καλά όσους ήταν παραταγμένοι στο εσωτερικό του τείχους²⁹, που το ξανάχτισαν και το φρουρούσαν κι έτσι έβλεπε τι έκαναν αυτοί που ήταν έξω, που είχαν αποθέσει

τα όπλα τους μπροστά απ' το τείχος. Κι εκείνη την ώρα έτυχε να είναι παραταγμένοι έξω οι Λακεδαιμόνιοι. Έβλεπε λοιπόν άλλους άντρες να γυμνάζονται κι άλλους να χτενίζουν τα μαλλιά τους³⁰. Παραξενεύτηκε απ' αυτό το θέαμα³¹ και τους μετρούσε· κι αφού τα παρατήρησε όλα με ακρίβεια, γύρισε πίσω καβάλα στ' άλογο του ανενόχλητος· γιατί κανένας δεν τον καταδίωκε, ούτε καν έδειχναν να τον προσέχουν³². γύρισε λοιπόν πίσω κι έλεγε στον Ξέρξη όλα όσα είχε δει.

---

²³ **πρώτο αυτό το σώμα:** πρόκειται για τους τριακόσιους άνδρες τους οποίους ο Λεωνίδας επέλεξε ανάμεσα σ' αυτούς που είχαν γιους (όπως αναφέρει παραπάνω ο Ηρόδοτος), για να μη χαθεί η γενιά τους.

²⁴ **να μη μηδίσουν:** μπορεί να ερμήνευαν την καθυστέρηση των Λακεδαιμονίων, που ήταν αρχηγοί των Ελλήνων, ως δισταγμό ή φόβο και κάποιοι ίσως να «μήδιζαν».

²⁵ **Κάρνεια:** για τη γιορτή βλ. σ. 17, σχόλιο 11. Θα γιορτάστηκαν πριν από τους Ολυμπιακούς αγώνες και ο Λεωνίδας θα ξεκίνησε στα μέσα Ιουλίου, πριν αρχίσουν οι εκδηλώσεις. Εδώ η γιορτή δεν τους εμποδίζει να στείλουν στρατό έξω από τη Σπάρτη, αλλά δεν εκστρατεύουν πανστρατιά.

²⁶ **Ολυμπιακοί αγώνες:** είναι η 75η Ολυμπιάδα, που έγινε στις 16- 19 ή 17- 20 Αυγούστου 480 π.Χ. Η μάχη των Θερμοπυλών έγινε μάλλον το τελευταίο δεκαήμερο του Αυγούστου.

²⁷ **τους προπομπούς τους:** οι ιστορικοί σήμερα πιστεύουν ότι δεν επρόκειτο να σταλεί άλλη δύναμη, καθώς θεωρούσαν ότι μπορούν να κρατήσουν τα στενά. Δεν είχαν υπολογίσει τον Εφιάλτη.

²⁸ **απόγονος του Ηρακλή:** το γενεαλογικό δέντρο του Λεωνίδα, που ο ιστορικός παρουσίασε στα προηγούμενα, έφτανε ως τον ημίθεο και ήρωα Ηρακλή. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, επαναλαμβάνει ο Ηρόδοτος την πληροφορία για την καταγωγή του Λεωνίδα;

²⁹ **του τείχους:** το είχαν χτίσει οι Φωκείς, για να αντιμετωπίζουν τις επιδρομές των Θεσσαλών.

³⁰ **να χτενίζουν τα μαλλιά τους:** η περιποίηση των μαλλιών και του σώματος, πριν από τη μάχη, ήταν νόμος για τους Σπαρτιάτες.

Ἔπρεπε να είναι ωραίοι και στεφανωμένοι, σαν να πήγαιναν σε γιορτή. Ανάλογη ήταν η συμπεριφορά των αγωνιστών του 1821, βλ. «Παράλληλα κείμενα».

³¹ **παραξενεύτηκε:** το θέαμα ήταν ακατανόητο για τον Πέρση κατάσκοπο, όπως ακατανόητο θα ήταν για ένα Σπαρτιάτη να πολεμήσει εξαναγκασμένος από το μαστίγιο (βλ. παρακάτω κεφ. 223).

³² **ούτε καν έδειχναν να τον προσέχουν:** είναι υπερβολικό να μην τον είδαν, ίσως ήθελαν να καταλάβει ο εχθρός ότι δεν τους φοβίζει η αριθμητική του υπεροχή ούτε ο θάνατος.

Ξέρξης και Δημάρατος: η πολεμική αρετή τών Ελλήνων

VII209. Ακούοντάς τον ο Ξέρξης δεν μπορούσε να καταλάβει τι

πραγματικά συνέβαινε, δηλαδή πως αυτοί ετοιμάζονταν να σκοτωθούν και να σκοτώσουν όσο πιο πολλούς μπορούσαν αλλά, επειδή αυτά που έκαναν του φαίνονταν γελοία, κάλεσε τον Δημάρατο, το γιο τού Αρίστωνος, που βρισκόταν στο στρατόπεδο. Κι όταν έφτασε, τον ρωτούσε τα καθέκαστα, θέλοντας να καταλάβει αυτό που έκαναν οι Λακεδαιμόνιοι. Κι εκείνος αποκρίθηκε: «Μ' άκουσες και την προηγούμενη φορά³³, όταν μπαίναμε στο δρόμο για την Ελλάδα, να σου μιλώ γι' αυτούς τους άντρες· κι όταν μ' άκουσες, γέλασες με μένα που έλεγα ποια έκβαση έβλεπα πως θα έχουν αυτές οι επιχειρήσεις. Γιατί για μένα, βασιλιά μου, ο πιο μεγάλος αγώνας είναι να σου παρουσιάσω την αλήθεια. Άκουσε με λοιπόν και τώρα. Οι άντρες αυτοί

ήρθαν για να δώσουν μάχη με μας για το πέραςμα του στενού και γι' αυτό προετοιμάζονται. Γιατί έχουν τον ακόλουθο νόμο: όταν είναι να δώσουν μάχη για ζωή ή θάνατο, τότε στολίζουν το κεφάλι τους. Και βάλε το καλά στο νου σου· αν υποδουλώσεις αυτούς εδώ και τους άλλους που έχουν μείνει στη Σπάρτη, δεν υπάρχει κανένα άλλο έθνος στον κόσμο, βασιλιά μου, που θα τολμήσει να σηκώσει χέρι εναντίον σου· γιατί τώρα πας να χτυπηθείς με τον πρώτο και καλύτερο βασιλιά των Ελλήνων και τους άντρες με την ανώτερη πολεμική αρετή». Τα λόγια αυτά φάνηκαν πέρα για πέρα απίστευτα στον Ξέρξη κι έκανε μια δεύτερη ερώτηση: πώς είναι δυνατό, την ώρα που είναι τόσο λίγοι, να δώσουν μάχη με τη στρατιά του. Κι

ο άλλος αποκρίθηκε: «Βασιλιά μου, να μ' έχεις για ψεύτη, αν τα πράγματα δεν ακολουθήσουν το δρόμο που λέω εγώ». Με τα λόγια του αυτά δεν έπειθε τον Ξέρξη.

Πρώτη αποτυχημένη επίθεση των Μήδων

VII210. Άφησε λοιπόν να περάσουν τέσσερις μέρες, με την προσδοκία πάντοτε πως αυτοί θα το βάλουν στα πόδια³⁴. την πέμπτη μέρα όμως, καθώς δε σηκώνονταν να φύγουν αλλά έμεναν στη θέση τους, από ξιπασιά κι αποκοτιά, όπως νόμιζε, οργισμένος στέλνει εναντίον τους τους Μήδους και τους Κισσίους³⁵, με εντολή να τους πιάσουν ζωντανούς και να τους φέρουν μπροστά του. Κι όταν οι Μήδοι ρίχτηκαν ορμητικά πάνω

στους Έλληνες, σκοτώνονταν πολλοί, αλλά άλλοι έπαιρναν τη θέση τους, και δεν έκαναν πίσω, αν και πάθαιναν μεγάλο χαλασμό. Και τότε έβλεπε ο καθένας, και προπάντων ο ίδιος ο βασιλιάς, πως οι άνθρωποι του ήταν πολλοί, άντρες όμως λίγοι³⁶. Κι η σύγκρουση κράτησε όλη τη μέρα³⁷.

Η αποτυχία των αθανάτων. Η πολεμική τέχνη των Σπαρτιατών

VII211. Κι όταν οι Μήδοι πήραν άγριο χτύπημα, τότε αποσύρθηκαν και ρίχτηκαν στη μάχη οι Πέρσες που τους αντικατέστησαν, αυτοί που ο βασιλιάς τους αποκαλούσε αθανάτους³⁸ κι είχαν αρχηγό τους τον Υδάρνη, με την ιδέα πως αυτοί πια εύκολα θα τους έβαζαν κάτω. Αλλά όταν κι αυτοί ήρθαν στα χέρια

με τους Έλληνες, δεν τα κατάφεραν καθόλου καλύτερα³⁹ απ' τον μηδικό στρατό, αλλά τα ίδια, για τον πρόσθετο λόγο που έδιναν μάχη σε στενοποριά και πολεμούσαν με δόρατα κοντύτερα από των Ελλήνων και δεν μπορούσαν να εκμεταλλευτούν την αριθμητική τους υπεροχή. Εκείνο που αξίζει ν' αναφερθεί είναι ο τρόπος που πολεμούσαν οι Λακεδαιμόνιοι, καθώς έδειχναν με πολλές ενέργειες πως κάτεχαν απόλυτα την τέχνη του πολέμου, ενώ οι άλλοι δεν είχαν ιδέα απ' αυτά, ιδιαίτερα μ' αυτόν τον ελιγμό⁴⁰: κάθε τόσο έστρεφαν τα νώτα, δίνοντας την εντύπωση πως το 'βαλαν όλοι μαζί στα πόδια· κι οι βάρβαροι βλέποντας τους να το βάζουν στα πόδια ρίχνονταν

καταπάνω τους με φωνές και κακό-
εκείνοι όμως, τη στιγμή που τους
προλάβαιναν οι άλλοι, έκαναν
στροφή κι έρχονταν αντιμέτωποι με
τους βαρβάρους και με τη μεταβολή
αυτή που έκαναν έστρωναν κάτω
αναρίθμητους Πέρσες, με το σωρό-
σ' αυτή την επιχείρηση έπεφταν

---

³³ **την προηγούμενη φορά:** είχε
χαρακτηρίσει φλυαρίες τα λόγια του
Δημάρατου, βλ. ενότητα 12, κεφ.
104, σ. 73. Ο Ξέρξης θα έχει στις
Θερμοπύλες άλλον ένα διάλογο με
τον Δημάρατο, ο οποίος θα τον
συμβουλέψει πώς να καταλάβει τη
Σπάρτη και την Ελλάδα, αλλά και
πάλι δεν θα τον ακούσει.

³⁴ **θα το βάλουν στα πόδια:** ο Ξέρξης
δεν μπορεί να πιστέψει πως υπάρ-
χουν άνθρωποι που θα τα βάλουν

με το στρατό του. Ο Πλούταρχος (1ος αι. μ.Χ.) αναφέρει ότι στο διάστημα αυτό της αναμονής, ο Ξέρξης ζήτησε από τον Λεωνίδα να παραδώσει τα όπλα και εκείνος του απάντησε «μολών λαβέ» (= έλα να τα πάρεις). Η απάντηση έμεινε στην ιστορία.

³⁵ **τους Κισσίους:** κατοικούσαν κοντά στα Σούσα, πρωτεύουσα του περσικού κράτους.

³⁶ **άντρες όμως λίγοι:** άντρες με την έννοια «αντρειωμένοι»: τώρα αρχίζει να αντιλαμβάνεται ο Ξέρξης ότι υπερέχει σε «πλήθος» όχι σε «άντρες».

³⁷ **όλη τη μέρα:** είναι η πρώτη ημέρα της μάχης: ταυτόχρονα άρχισε η ναυμαχία στο Αρτεμίσιο.

³⁸ **αθανάτους:** το πιο αξιόμαχο σώμα της βασιλικής φρουράς. Ο

Ηρόδοτος (VII, 81) αναφέρει ότι ονομάζονταν «αθάνατοι», γιατί, αν κάποιος πέθαινε ή αρρώσταινε και έμενε η θέση του κενή, την έπαιρνε - με επιλογή - άλλος πολεμιστής. Έτσι ο αριθμός τους (10.000) δεν μειωνόταν ποτέ.

³⁹ **καθόλου καλύτερα:** εξηγήστε με βάση και το σχεδιάγραμμα (σ. 71) γιατί απέτυχε και η έφοδος των «αθανάτων». Να λάβετε υπόψιν σας ότι η μάχη στην φάση αυτή διεξάγεται στο δεύτερο στενό

⁴⁰ **τον ελιγμό:** ήταν μέρος της σπαρτιατικής πολεμικής τέχνης.

Θεμπουήδες: η περιοχή και τα στρατεύματα. Στην αρχαιότητα το πέραςμα είχε τρία στενά.

Ανοπεία ατραπός (το μονοπάτι)

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ
ΤΕΙΧΟΣ ΦΑΚΕΩΝ

Περσικό στρατόπεδο

Πιθάνη παραλία το 480 π.Χ.

ΜΑΛΙΑΚΟΣ ΚΟΛΠΟΣ

• Νέα Αθήνη

λίγοι κι απ' τους ίδιους τους Σπαρτιάτες. Και καθώς οι Πέρσες δεν μπορούσαν να κερδίσουν κάποιο έδαφος στη στενοποριά, μ' όλες τις επιθέσεις που έκαναν πότε με κανονική τάξη και πότε με διάφορους άλλους τρόπους, τραβήχτηκαν πίσω.

Τρίτη αποτυχία των Περσών

VII212. Λένε πώς, όσο κρατούσαν αυτές οι εχθροπραξίες, ο βασιλιάς παρακολουθώντας τες αναπήδησε τρεις φορές⁴¹ από το θρόνο του, γιατί πήρε φόβο για το στρατό του. Τότε λοιπόν αγωνίστηκαν μ' αυτό τον τρόπο· και την άλλη μέρα οι βάρβαροι⁴² δεν τα κατάφεραν καθόλου καλύτερα στον αγώνα· γιατί έκαναν εφόδους ελπίζοντας πως, καθώς έτσι κι αλλιώς οι

Έλληνες ήταν λίγοι κι έχουν χύσει βρύση το αίμα, δε θα είχαν πια το κουράγιο να σηκώσουν χέρι να τους αντισταθούν. Οι Έλληνες όμως ήταν παραταγμένοι κανονικά, το κάθε τάγμα κι η κάθε φυλή στη γραμμή της· το κάθε τάγμα έμπαινε στη μάχη με τη σειρά του, εκτός από τους Φωκείς, αυτοί πήραν εντολή να πιάσουν θέσεις στο βουνό για να φρουρήσουν το μονοπάτι⁴³. Τέλος οι Πέρσες, καθώς έβλεπαν πως τίποτε δεν άλλαζε από την προηγούμενη μέρα, τραβήχτηκαν πίσω.

Ο προδότης Εφιάλτης

VII213. Εκεί λοιπόν που ο βασιλιάς βρισκόταν σε αμηχανία, πώς ν' αντιμετωπίσει την κατάσταση που δημιουργήθηκε,

ήρθε σε συνεννοήσεις μαζί του ο Εφιάλτης⁴⁴, ο γιος του Ευρυδήμου, από τη Μαλίδα, και, προσδοκώντας ν' αποκομίσει κάποια μεγάλη αμοιβή από τον βασιλιά,

---

⁴¹ **ο βασιλιάς... αναπήδησε:** ίσως να καθόταν σε θρόνο σε κάποιο ύψωμα (όπως αργότερα στη Σαλαμίνα), ώστε να παρακολουθεί τη μάχη. Προσέξτε τη σταδιακή αλλαγή των συναισθημάτων του.

⁴² **την άλλη μέρα οι βάρβαροι...:** είναι η δεύτερη μέρα και η τρίτη έφοδος των Περσών, οι οποίοι στηρίζουν τις ελπίδες τους στη συντριπτική αριθμητική τους υπεροχή.

⁴³ **το μονοπάτι:** πρόκειται για το μονοπάτι Ανόπαια (βλ. σχεδιάγραμμα) στο όρος Καλλίδρομο. Ο

ιστορικός είχε αναφέρει (κεφ. 175) ότι οι Έλληνες δεν γνώριζαν την ύπαρξή του· την πληροφορήθηκαν από τους ντόπιους μόλις έφτασαν στις Θερμοπύλες. Η δεύτερη αυτή αναφορά, τη στιγμή ακριβώς που οι Έλληνες, έχοντας αποκρούσει τρεις επιθέσεις, αρχίζουν να ελπίζουν ότι οι εχθροί δεν θα περάσουν, παίζει το ρόλο τραγικής προειδοποίησης για την ανατροπή της κατάστασης.

⁴⁴ **ο Εφιάλτης:** η καταγωγή του από τη Μαλίδα έχει σημασία, αφού μόνο ένας ντόπιος θα γνώριζε το μονοπάτι. Το τέλος του Εφιάλτη ήταν αντάξιο ενός προδότη: κατέφυγε φοβισμένος στη Θεσσαλία, τον επικήρυξαν οι Αμφικτυονες των Δελφών και, επιστρέφοντας στην πατρίδα του, τον σκότωσε ο Αθηνάδης από την Τραχίνα (που

τον τίμησαν οι Λακεδαιμόνιοι). Το όνομα του έμεινε στην ιστορία ως συνώνυμο του προδότη. Ο Ηρόδοτος απορρίπτει την άποψη ότι ο προδότης ήταν άλλος.

του μαρτύρησε το μονοπάτι που, διασχίζοντας το βουνό, καταλήγει στις Θερμοπύλες, και που έγινε αιτία ν' αφανιστούν οι Έλληνες⁴⁵ που κρατούσαν άμυνα εκεί. [...]

Η κυκλωτική κίνηση

VII215. Κι ο Ξέρξης, γιατί του άρεσαν τα όσα του υποσχέθηκε να πράξει ο Εφιάλτης, καταχαρούμενος έστειλε αμέσως τον Υδάρνη και το σώμα που διοικούσε ο Υδάρνης. Ξεκίνησαν από το στρατόπεδο την ώρα που ανάβουν τα λυχνάρια⁴⁶. [...]

Οι Έλληνες μαθαίνουν για την προδοσία

VII219. Πρώτος ο μάντης Μεγιστίας⁴⁷ ειδοποίησε τους Έλληνες που βρίσκονταν στις Θερμοπύλες για το θάνατο που τους περίμενε με το γλυκοχάραμα, αφού παρατήρησε τα σπλάχνα των σφαγίων της θυσίας· ύστερα ήταν κι οι αυτόμολοι απ' τον εχθρό που ανάγγειλαν ότι οι Πέρσες τους περικύκλωναν. Αυτοί λοιπόν έδωσαν το μήνυμα όσο ακόμα κρατούσε η νύχτα· τρίτοι έφτασαν οι σκοποί που ροβολώντας κατέβηκαν απ' τις βουνοκορφές καθώς πήρε να φωτίζει η μέρα. [...]

Έξοδος θανάτου

VII223. Ο Ξέρξης με την ανατολή του ήλιου⁴⁸ πρόσφερε σπουδές κι

ύστερα περίμενε την ώρα που η αγορά γεμίζει κόσμο⁴⁹ και τότε επιχείρησε την επίθεση· γιατί αυτό του είχε παραγγείλει ο Εφιάλτης, επειδή η κατάβαση από το βουνό είναι συντομότερη κι η απόσταση πολύ πιο μικρή απ' ό,τι ο γύρος του βουνού και η ανάβαση. Κι οι βάρβαροι του Ξέρξη πλησίαζαν κι οι Έλληνες που περιστοίχιζαν τον Λεωνίδα⁵⁰, μια και θα επιχειρούσαν έξοδο θανάτου⁵¹, τώρα πια έβγαιναν πολύ πιο έξω απ' ό,τι στην αρχή, στο πλατύτερο μέρος του αυχένα. Γιατί τις προηγούμενες μέρες, θέλοντας να υπερασπίσουν το προστατευτικό τείχος, έδιναν μάχη στη στενωπό, χωρίς ν' απομακρύνονται πολύ από το τείχος. Όμως τη μέρα εκείνη έδιναν τη μάχη έξω από τα στενά και

σκοτώνονταν πολλοί βάρβαροι-
γιατί οι αρχηγοί των ταγμάτων
στέκονταν πίσω τους κρατώντας
μαστίγια⁵² και μαστίγωναν όλους
τους άντρες τους προστάζοντας
τους να βαδίζουν συνεχώς
μπροστά. Πολλοί απ' αυτούς
λοιπόν έπεφταν στη θάλασσα κι
αφανίζονταν και πολύ περισσό-
τερους ακόμη τους καταπατούσαν
ζωντανούς οι δικοί τους· και
κανένας δεν έδινε την παραμικρή
σημασία στο σύντροφο του που
σκοτωνόταν. Γιατί απ' τη μεριά
τους οι Έλληνες, ξέροντας καλά
πως όπου να 'ναι έρχεται ο
θάνατος από εκείνους που έκαναν
την κυκλωτική κίνηση απ' το
βουνό, έφτασαν στην κορυφή της
παλικαριάς τους χτυπώντας τους
βαρβάρους, αψηφώντας το θάνατο
μες στη μανιασμένη αποκοτιά τους.

Ανδριάντας του Λεωνίδα.
Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης.

Ο θάνατος του Λεωνίδα

VII224. Λοιπόν, τα δόρατα των περισσότερων απ' αυτούς είχαν κιάλας τσακιστεί, ετούτοι όμως με τα ξίφη τους πετσόκοβαν τους Πέρσες. Και σ' αυτόν τον αγώνα πέφτει ο Λεωνίδας, αφού αποδείχτηκε άντρας με λαμπρότατη παλικαριά, και μαζί του κι άλλοι σημαντικοί

---

⁴⁵ **έγινε αιτία ν' αφανιστούν οι Έλληνες:** για το μονοπάτι, βλ. παραπάνω, σχόλιο 43.

⁴⁶ **την ώρα που ανάβουν τα λυχνάρια:** δηλ. την ώρα που βραδιάζει· προσέξτε και στη συνέχεια πόσες εκφράσεις για την ώρα χρησιμοποιεί ο ιστορικός παρακολουθώντας από κοντά τις κινήσεις των αντιπάλων. Είναι φανερό πως οι εξελίξεις θα είναι δραματικές.

⁴⁷ **Μεγιστίας:** οιωνοσκόπος από τη γενιά του ονομαστού μάντη Μελάμποδα (τον θεωρούσαν ως τον αρχαιότερο μάντη). Ο Λεωνίδας του πρότεινε να φύγει, αλλά εκείνος αρνήθηκε και έδιωξε μόνο τον μοναχογιό του. Αντίθετα, άλλοι εκδηλώνουν την επιθυμία να φύγουν ή φεύγουν μετά από

απόφαση του Λεωνίδα. Έμειναν οι Θεσπιείς με τη θέλησή τους και οι Θηβαίοι παρά τη θέλησή τους (τους κράτησε ο Λεωνίδας μάλλον για να μην αυτομολήσουν).

⁴⁸ **ανατολή του ήλιου:** βρισκόμαστε στην 3η μέρα της μάχης, 7η από τη στιγμή που έφτασαν οι Πέρσες στις Θερμοπύλες.

⁴⁹ **την ώρα που η αγορά γεμίζει κόσμο:** γύρω στις 11 το πρωί, την ώρα δηλαδή που είχε υπολογίσει ο Εφιάλτης ότι θα έφταναν στα νώτα των Ελλήνων.

⁵⁰ **που περιστοίχιζαν το Λεωνίδα:** οι τριακόσιοι και οι Θεσπιείς, βλ. παραπάνω σχόλιο 47. Οι Φωκείς είχαν σταλεί για να φρουρήσουν το μονοπάτι (κεφ. 212). Στο βουνό συναντήθηκαν με τους Πέρσες, συγκρούστηκαν μαζί τους και υπο-

χώρησαν γρήγορα προς την κορυφή του βουνού. Οι Πέρσες δεν έδωσαν συνέχεια, καθώς επείγονταν να φτάσουν έγκαιρα στα νώτα των Ελλήνων.

⁵¹ **έξοδο θανάτου:** γιατί γνωρίζουν ήδη την κυκλωτική κίνηση των εχθρών και επιδιώκουν να προκαλέσουν όσο το δυνατό περισσότερες απώλειες στον εχθρό.

⁵² **κρατώντας μαστίγια:** προσέξτε την εικόνα των περσικών γραμμών που μας δίνει ο ιστορικός και τη διαφορά ανάμεσα στους δύο κόσμους (ελληνικό - ασιατικό).

Σπαρτιάτες, που εγώ ρώτησα κι έμαθα τα ονόματα τους (μάλιστα έμαθα κι όλων των Τριακοσίων⁵³). Κι απ' την άλλη μεριά, από τους

Πέρσες πέφτουν σ' αυτή τη μάχη
πολλοί και σημαντικοί, κι ανάμεσα
τους δυο γιοι του Δαρείου,
ο Αβροκόμης κι ο
Υπεράνθης. [...]

Σκύθης τοξότης

Η κύκλωση και το τέλος

VII225. Σ' αυτή τη μάχη λοιπόν
πέφτουν πολεμώντας τα δυο αυτά
αδέρφια του Ξέρξη, ενώ για το
πτώμα του Λεωνίδα⁵⁴ Πέρσες και
Λακεδαιμόνιοι έδωσαν ανάμεσα
τους πολύωρη μάχη σώμα με
σώμα, ωστόσο οι Έλληνες με την

αντρεία τους το τράβηξαν προς το μέρος τους κι έτρεψαν σε φυγή τον εχθρό τέσσερις φορές. Έτσι συνεχίστηκε για ώρα η μάχη, ως τη στιγμή που έφτασαν εκείνοι που οδηγούσε ο Εφιάλτης. Όταν οι Έλληνες αντιλήφθηκαν τον ερχομό τους, από εκείνη την ώρα ο αγώνας άλλαξε μορφή⁵⁵· γιατί οπισθοχώρησαν στη στενοποριά και προσπερνώντας το τείχος ήρθαν και πήραν θέση όλοι τους συσπειρωμένοι, εκτός απ' τους Θηβαίους⁵⁶, στο ύψωμα· το ύψωμα αυτό βρίσκεται στην είσοδο των στενών, εκεί όπου σήμερα είναι στημένο το μαρμάρινο λιοντάρι⁵⁷ για τον Λεωνίδα. Καθώς αγωνίζονταν χτυπώντας τον εχθρό σ' αυτό το μέρος με πολεμικές μάχαιρες, όσοι ακόμα τύχαινε να έχουν, και με τα χέρια και με τα

δόντια⁵⁸, οι βάρβαροι τους έθαψαν κάτω από τα βέλη τους⁵⁹, άλλοι κάνοντας επίθεση κατά μέτωπο, αφού ισοπέδωσαν το προστατευτικό τείχος, κι οι άλλοι, που έκαναν την κυκλωτική κίνηση, κλείνοντάς τους ένα γύρο από παντού.

Ἐν τούτῳ σφέας τῷ χώρῳ
ἀλεξομένους μαχαίρησι, τοῖσι
αὐτῶν ἐτύγχανον ἔτι περιεοῦσαι,
καὶ χερσὶ καὶ στόμασι κατέχωσαν
οἱ βάρβαροι βάλλοντες [...]

Ο Διηνέκης

VII226. Τέτοιοι άντρες αναδείχθηκαν οι Λακεδαιμόνιοι και οι Θεσπιείς, αλλά λέγεται πως ανάμεσά τους πιο λαμπρό παλικάρι αναδείχτηκε ο Σπαρτιάτης Διηνέκης· λένε μάλιστα πως,

προτού έρθουν στα χέρια με τους Μήδους, είπε την ακόλουθη φράση, ακούοντας από κάποιον Τραχίνιο πως, όταν οι βάρβαροι ρίχνουν με τα τόξα τους, τα αμέτρητα βέλη τους κρύβουν τον ήλιο· τόσο μεγάλο είναι το πλήθος τους! κι ετούτος δεν έδειξε να ταραάζεται απ' αυτό κι είπε, περιφρονώντας το πλήθος των Μήδων, ότι τα νέα που τους έφερνε ο ξένος απ' την Τραχίνα ήταν όλα ευχάριστα γι' αυτούς, αφού με τους Μήδους να κρύβουν τον ήλιο θα δοθεί η μάχη εναντίον τους στη σκιά⁶⁰ κι όχι κάτω από τον ήλιο. Λένε λοιπόν πως αυτή κι άλλες παρόμοιες φράσεις άφησε για να τον θυμούνται οι άνθρωποι ο Διηνέκης ο Λακεδαιμόνιος.

ὡς πάντα σφι ἀγαθὰ ὁ Τρηχίνιος
ξεῖνος ἀγγέλλοι, εἰ
ἀποκρυπτόντων τῶν Μήδων τὸν
ἥλιον ὑπὸ σκιῇ ἔσοιτο πρὸς
αὐτοὺς ἢ μάχη καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ.

---

⁵³ **ὄλων των Τριακοσίων:**

προφανῶς τα διάβασε στο μνημείο που ἔστησαν προς τιμὴν τους οι συμπολίτες τους το 442 π.Χ., ὅταν μετέφεραν τα οστά του Λεωνίδα στη Σπάρτη.

⁵⁴ **για το πτώμα του Λεωνίδα:**

θυμίζει ομηρικές μάχες· στην Ιλιάδα (για το νεκρὸ του Πατρόκλου, του Ἴκτορα κ.α.). Οι συμπολεμιστές του Λεωνίδα ὁμως αγωνίζονται να κρατήσουν τον νεκρὸ του βασιλιά τους, ἐνῶ γνωρίζουν καλά ὅτι κανεὶς τους δεν θα ἐπιζήσει.

⁵⁵ **ο αγώνας άλλαξε μορφή:** η τακτική από επιθετική γίνεται αμυντική και η ύστατη άμυνα οργανώνεται σ' ένα μικρό λόφο (ο Ηρόδοτος τον αποκαλεί «Κολωνό») στην είσοδο των στενών (βλ. σχεδιάγραμμα σ. 71). Εκεί αγωνίστηκαν ως το τέλος.

⁵⁶ **εκτός από τους Θηβαίους:** βρήκαν την ευκαιρία να αυτομολήσουν στους Πέρσες.

⁵⁷ **το μαρμάρινο λιοντάρι:** στην ίδια θέση βρίσκεται σήμερα το άγαλμα του Λεωνίδα.

⁵⁸ **...με τα δόντια:** επαληθεύονται όσα είπε ο Δημάρατος στον Ξέρξη, ο Σπερθίας και ο Βουλής στον Υδάρνη (σ. 67).

⁵⁹ **τους έθαψαν κάτω από τα βέλη τους:** η έκφραση δηλώνει την αριθμητική υπεροχή του εχθρού και βέβαια το όπλο που χρησιμοποίησε.

Βρέθηκαν πράγματι πολλές αιχμές βελών ίδιες μ' αυτές που βρέθηκαν στο Μαραθώνα και ίχνη κοινού τάφου (πολυάνδριον) των πολεμιστών.

⁶⁰ **θα δοθεί η μάχη εναντίον τους στη σκιά:** να σχολιάσετε τη φράση του Διηνέκη.

Τιμητικά επιγράμματα

VII228. Γι' αυτούς (που τάφηκαν εκεί όπου έπεσαν) και για κείνους που είχαν σκοτωθεί πριν σηκωθούν να φύγουν εκείνοι που τους έστειλε πίσω ο Λεωνίδα, χαράχτηκε πάνω στον τάφο τους επίγραμμα⁶¹ που λέει τα εξής:

Σ' αυτό το μέρος, πάει καιρός, οι τέσσερις χιλιάδες απ' το νησί τον Πέλοπα με τρία εκατομμύρια εχθρών⁶² δώσανε μάχη.

**μυριάσιν ποτὲ τῆδε τριηκοσίαις
ἐμάχοντο ἐκ Πελοποννάσου
χιλιάδες τέτορες.**

**Αυτό λοιπόν το επίγραμμα
χαράχτηκε πάνω στον κοινό τάφο
όλων, αλλά για τους Σπαρτιάτες
ιδιαίτερα:**

**Διαβάτη, μήνυμα να πας στους
Λακεδαιμονίους: σ' αυτήν εδώ τη γη
πέσαμε και κειτόμαστε στο νόμο
τους πιστοί⁶³.**

**Ὡ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις
ὅτι τῆδε κείμεθα, τοῖς κείνων
ῥήμασι πειθόμενοι.**

**Αυτό λοιπόν για τους
Λακεδαιμονίους και για τον μάντη
το εξής:**

**Του Μεγιστία είν' εδώ,
του ξακουσμένου μάντη,
το μνήμα π' αντικρίζεις.
Αυτόν που οι Μήδοι σκότωσαν,
καθώς τότε διαβήκαν
του Σπερχειού το ρέμα·
ήξερε και καλόξερε πως
όπου να 'ναι θα 'ρθουν
του θάνατού του οι Μοίρες,
μα δεν το καταδέχτηκε,
τον βασιλιά της Σπάρτης
προδίνοντας, να φύγει.**

**Λοιπόν, οι Αμφικτύονες είναι που
στόλισαν τους τάφους τους με
επιγράμματα και στήλες, εκτός από
το επίγραμμα του μάντη· όμως το
επίγραμμα του μάντη Μεγιστία το
φιλοτέχνησε ο Σιμωνίδης, ο γιος
του Λεωπρέπη, δώρο φιλίας.**

Η προσβολή του νεκρού Λεωνίδα

VII238. Αυτά είπε ο Ξέρξης και κατόπι περνούσε ανάμεσα απ' τα πτώματα και διέταξε του Λεωνίδα, γιατί είχε ακούσει πως ήταν βασιλιάς και στρατηγός των Λακεδαιμονίων, να κόψουν το κεφάλι και να το κρεμάσουν σε κοντάρι⁶⁴. Λοιπόν, κι από πολλές άλλες ενδείξεις, αλλά προπάντων απ' αυτήν αντιλήφθηκα πως ο βασιλιάς Ξέρξης με κανέναν άλλο άνθρωπο δεν οργίστηκε όσο με τον Λεωνίδα, όσο ήταν ζωντανός· γιατί αλλιώςτικά δε θ' ασχημονούσε μ' αυτό τον τρόπο στο πτώμα του, αφού απ' όσους λαούς γνώρισα κανένας δε συνηθίζει να τιμά τους άντρες που έχουν πολεμική αρετή όσο οι Πέρσες. Λοιπόν αυτοί που πήραν την προσταγή αυτή, την εκτελούσαν.

Το μνημείο της μάχης των
Θερμοπυλών.

---

⁶¹ **επίγραμμα:** τα επιγράμματα που παραθέτει ο Ηρόδοτος τα έγραψε ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος του είδους, ο Σιμωνίδης ο Κείος.

⁶² **τέσσερις χιλιάδες ... τρία εκατομμύρια:** γιατί ο ποιητής παραθέτει τους αριθμούς;

⁶³ **στο νόμο τους πιστοί:** σχολιάστε την αναφορά του ποιητή στο «νόμο».

⁶⁴ **να κόψουν το κεφάλι και να το κρεμάσουν σε κοντάρι:** η βάρβαρη αυτή πράξη κατάγεται ως έθιμο από

την Ανατολή, αλλά δεν ήταν έθιμο περσικό, αφού οι Πέρσες τιμούσαν την ανδρεία και των εχθρών τους. Μάλιστα στη ναυμαχία της Σαλαμίνας είχαν μαζί τους - ως πρότυπο ανδρείας - τον Πυθέα που είχε συλληφθεί με το πλοίο του στο Αρτεμίσιο και το σώμα του ήταν αγνώριστο από τα τραύματα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στις πρώτες φάσεις της μάχης οι Πέρσες δεν κατορθώνουν να κάμψουν την αντίσταση των Ελλήνων. Που οφειλόταν η ελληνική επιτυχία;
2. Ποιος ήταν, κατά τη γνώμη σας, ο ρόλος του Εφιάλτη στην έκβαση της μάχης;
3. Ποια στοιχεία της θυσίας των Ελλήνων στις Θερμοπύλες

προβάλλονται σε καθένα από τα επιγράμματα του κεφ. 228;

4. Ο Ηρόδοτος προσπαθεί να εξηγήσει την ασέβεια που δείχνει ο Ξέρξης στο νεκρό ήρωα Λεωνίδα.

α) Τι δείχνει για τον Ηρόδοτο ως ιστορικό αυτή η προσπάθεια εξήγησης; β) Να δώσετε τις δικές σας εξηγήσεις για τη συμπεριφορά του Ξέρξη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα υπόλοιπα κενά, ώστε να ολοκληρωθεί η ανακεφαλαίωση.

Μορφή του κειμένου: αφήγηση, περιγραφή γεγονότος

Θέμα, γεγονός:.....

.....

Τόπος:.....

.....

Χρόνος:.....

.....
Πρωταγωνιστές:.....

.....
Δευτερεύοντα πρόσωπα:.....

.....
Έκβαση γεγονότος:.....

.....
Αίτια- παράγοντες έκβασης:.....

.....
Σχόλια:.....

Παράλληλο κείμενο

1. Χορός πριν από τη μάχη:

Έλληνες και Ιμπραήμ στην Πύλο

Την αυγή δυο ώρες να φέξει
πλάκωσε ο Μπραΐμης, πεζούρα και
καβαλαρία, και ήρθανε πολλά
πλησίον μας. Είναι ένα γιοφύρι
ενού γιβαριού (= ιχθυοτροφείου) και
πέρασαν εκεί και στάθηκαν. Εγώ
κατέβασα καμιά εικοσαριά παιδιά
και πιάσαν τον χορόν και
τραγουδούσαν και χόρευαν. Τηράνε
οι Τούρκοι, πλησιάζουν κι άρχισαν
με τους κατζαδόρους (= είδος
τουφεκιών) και караμπίνες τον
τουφεκισμόν. Εμείς τους είπα και
δεν έριχνε κανένας. Εκεί οπού
ρίχναν, μου λάβωσαν δυο παιδιά
εις τον χορόν. Κέρασα απόνα ρακί
τους Έλληνες τους αθάνατους, τα

γενναία λιοντάρια. Οπού ανάθεμα τους αίτιους οπού τους γιόμωσαν φατρίες και διχόνοιες και γίνηκαν από αυτά οι αράπηδες παλικάρια κι άφησαν εποχή. Αφού κέρασα το ρακί των Ελλήνων, ζύγωσαν οι Τούρκοι κοντώτερα. Τότε άρχισε ο πόλεμος και βάσταξε ως εφτά ώρες.

Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα*, επιμ. Σπ. Ι. Ασδραχά, εκδ. Καράβια

2. Θερμοπύλες

Τιμή σ' εκείνους όπου

στην ζωή των

ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.

Ποτέ από το χρέος μη κινούντες'

[...]

Και περισσότερη τιμή τους πρέπει όταν προβλέπουν

(και πολλοί προβλέπουν)

πως ο Εφιάλτης

**θα φανεί στο τέλος,
κ' οι Μήδοι επιτέλους θα διαβούνε.**

Κ. Π. Καβάφης

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ποια κοινά στοιχεία μπορείτε να εντοπίσετε στη συμπεριφορά των τριακοσίων του Λεωνίδα και των στρατιωτών του Μακρυγιάννη; Ποιες ιδέες και αξίες είναι κοινές ανάμεσα στα δυο κείμενα;**
- 2. Τι συμβολίζουν οι Θερμοπύλες στο ομώνυμο ποίημα του Κ. Π. Καβάφη και ποια άλλα σύμβολα χρησιμοποιεί ο ποιητής;**
- 3. Να διαβάσετε το διήγημα του Μ. Μητσάκη, «Το φίλημα» και να σχολιάσετε τη στάση των πρωταγωνιστών στο Μανιάκι και στις Θερμοπύλες.**

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Να συγκεντρώσετε στοιχεία για τη μάχη των Θερμοπυλών όπως αποδόθηκε από τη λογοτεχνία και την τέχνη. Θα είναι ευκολότερο να χρησιμοποιήσετε το διαδίκτυο με μία μηχανή αναζήτησης. Μπορείτε όμως να κάνετε την έρευνα σας στη βιβλιοθήκη, αρχίζοντας από τους καταλόγους. Φυσικά η έρευνα δεν θα είναι εκτεταμένη, μπορείτε όμως να συγκεντρώσετε ορισμένα στοιχεία, να διαβάσετε κείμενα (αν είναι σύντομα), να δείτε πίνακες ζωγραφικής στο διαδίκτυο και να παρουσιάσετε στην τάξη τα συμπεράσματά σας. Οι άξονες της έρευνας σας μπορεί να είναι: πώς παρουσιάζεται η μάχη ή ορισμένα στοιχεία- σύμβολα της μάχης, αν γί-

νεται το θέμα ενός έργου ή απλώς αναφέρεται μέσα σ' ένα έργο (π.χ. στον Εθνικό ύμνο) ή ποιος συμβολισμός της συγκινεί περισσότερο τους λογοτέχνες.

2. α) Να χαρακτηρίσετε το Δημάρατο από όλα τα στοιχεία που έχετε γι' αυτόν (ενότητες 12, 13) και όποια τυχόν συγκεντρώσατε από τη διδασκαλία της Ιστορίας ή και της Λογοτεχνίας (αν υπάρχει κάτι στα ΚΝΛ). β) Να εντάξετε το χαρακτηρισμό σε μία ευρύτερη εργασία με θέμα «Έλληνες στην αυλή των Περσών». Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε συγκεκριμένα το βιβλίο του Αγγ. Βλάχου, Οδοιπόροι για τα Σούσα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1995.

3. Από το έβδομο βιβλίο του Ηροδότου (και από την Ιστορία) μάθατε ότι οι λίγοι και αδύναμοι τα

βάζουν με τους πολλούς και δυνατούς. Το συναντάμε και στα «Απομνημονεύματα» των αγωνιστών του 1821. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει (ανάμεσα σε άτομα όμως) στην ιστορία του Δαυίδ και του Γολιάθ ή στα λαϊκά παραμυθία. Να συζητήσετε αν πίσω από όλα αυτά υπάρχει μια κοινή ιδέα, αντίληψη, πίστη, και γιατί αυτές οι ιστορίες μας γοητεύουν.

***Για τον τρόπο εργασίας
βλ. ενότητα 3, σ. 30.***

**Χάλκινο αγαλμάτιο πολεμιστή.
Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 3ου ΤΟΜΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ

Ενότητα 10: Πριν από τη μάχη του Μαραθώνα.....	9
Ενότητα 11: Η μάχη του Μαραθώνα.....	25

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Ενότητα 12: Διάλογος Ξέρξη – Δημάρατου.....	61
Ενότητα 13: Η μάχη των Θερμοπυλών.....	87

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.